

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Сорока Ольга Олексіївна

**ТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ ДЕКОРАТИВНО-
УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА:
ЛАБОРАТОРНИЙ ПРАКТИКУМ**

Навчально-методичний посібник
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти предметної
спеціальності А4.10 Середня освіта (Технології)

Глухів
Глухівський НПУ ім. О. Довженка
2026

УДК :745/749 (075.8)
С 65

*Рекомендовано до друку та розповсюдження вченою радою
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка
(протокол № 8 від 25 лютого 2026 року)*

Рецензенти:

Пискун О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка;

Данильченко І. Г. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач аспірантури та докторантури Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;

Медвідь О. Ю. – учитель технологій опорного закладу «Кролевецький лицей № 3» Кролевецької міської ради Сумської області, заслужений учитель України, учитель-методист.

Сорока О. О. Традиційні техніки декоративно-ужиткового мистецтва: навчально-методичний посібник. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка. 2026. 90 с.
ISBN 978-966-376-140-4

Навчально-методичний посібник розроблено відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Декоративно-ужиткове мистецтво» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти предметної спеціальності А4.10 Середня освіта (Технології).

Запропонований посібник є складовою методичного забезпечення дисципліни «Декоративно-ужиткове мистецтво» та спрямований на формування у майбутніх учителів технологій ґрунтовних теоретичних знань і практичних умінь у сфері традиційного народного мистецтва України. У посібнику представлено лабораторні роботи розділу I «Традиційні техніки декоративно-ужиткового мистецтва», які охоплюють такі види народної творчості, як витинанка, писанкарство, петриківський розпис, вибійка, бісероплетіння та інші традиційні художні техніки.

Видання може бути використаний у процесі аудиторної та самостійної роботи здобувачів вищої освіти, під час педагогічної практики, а також у професійній діяльності вчителів технологій і керівників гуртків декоративно-ужиткового мистецтва.

УДК 745/749 (075.8)

ISBN 978-966-376-140-4

© Сорока О.О., 2026
© Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ОСНОВИ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА	7
Лабораторна робота № 1. Декоративно-ужиткове мистецтво як специфічна форма художньої творчості.....	7
Лабораторна робота № 2. Закономірності побудови орнаментів. Аналіз зразків орнаментів автентичних творів українського декоративно- ужиткового мистецтва	15
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ УКРАЇНСЬКОГО ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА	25
Лабораторна робота № 3. Технологія виготовлення традиційної народної іграшки – свищика	25
Лабораторна робота № 4. Технологія виготовлення шкіряного виробу в етнічному стилі	32
Лабораторна робота № 5. Ткацькі техніки та створення фрагмента тканини	39
Лабораторна робота № 6. Орнаментування тканини в техніці вибійки	47
Лабораторна робота № 7. Оздоблення виробу Петриківським розписом ..	54
Лабораторна робота № 8. Розпис великодніх писанок	60
Лабораторна робота № 9. Технологія виготовлення витинанки	68
Лабораторна робота № 10. Технологія виготовлення традиційних прикрас з бісеру.....	74
ДОДАТКИ.....	80

ПЕРЕДМОВА

Навчально-методичний посібник «Традиційні техніки декоративно-ужиткового мистецтва: лабораторний практикум» розроблено відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Декоративно-ужиткове мистецтво» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти предметної спеціальності А4.10 Середня освіта (Технології)

Сучасна технологічна освіта вимагає поєднання ґрунтовної теоретичної підготовки з практичною діяльністю, що забезпечує формування професійних компетентностей майбутнього вчителя технологій. Декоративно-ужиткове мистецтво як складова національної культури України виконує не лише естетичну, а й виховну, пізнавальну, світоглядну функції. Воно сприяє розвитку художнього мислення, формуванню національної ідентичності, усвідомленню цінності традицій та їх творчого переосмислення в умовах сучасності.

Посібник орієнтований на реалізацію діяльнісного та компетентнісного підходів у підготовці майбутніх учителів технологій. Його зміст структуровано у вигляді лабораторних робіт, що поєднують теоретичний матеріал, алгоритми виконання практичних завдань, інструкційні карти, вимоги до звітності, контрольні запитання та чітко визначені критерії оцінювання.

Зміст навчально-методичного посібника «Традиційні техніки декоративно-ужиткового мистецтва: лабораторний практикум» спрямований на комплексне формування загальних і фахових компетентностей майбутніх учителів технологій, а також забезпечення досягнення визначених освітньо-професійною програмою програмних результатів навчання.

Реалізація змісту посібника сприяє формуванню компетентностей, визначених освітньою програмою. У процесі виконання лабораторних робіт здобувачі вищої освіти формують загальні компетентності.:

ЗК1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина України.

ЗК3. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК4. Здатність працювати в команді.

ЗК7. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

Посібник сприяє формуванню ключових фахових компетентностей майбутнього вчителя технологій:

ФК7. Здатність використовувати систематизовані теоретичні та практичні знання щодо властивостей матеріалів та способів їх обробки у вирішенні професійних завдань.

ФК8. Здатність до обробки сировини й матеріалів, виготовлення виробів за допомогою ручних інструментів, ручних електрифікованих інструментів, верстатів, а також широкого спектру додаткового технологічного обладнання.

ФК10. Здатність до швидкого опанування нових видів техніки, інноваційних технологій та передових методів організації творчої діяльності, знання загальних (методологічних, історичних, економічних, ергономічних, екологічних тощо) питань техніки та виробництва, будови й принципів дії технічних систем.

ФК11. Здатність до організації технічної та художньо-творчої діяльності учнів для оволодіння знаннями з формотворення, колористики й орнаментики, художнього малюнка, пластичного мистецтва, технологіями художньої обробки матеріалів.

Зміст посібника спрямований також на досягнення програмних результатів навчання:

ПРН 1. Знає історичні етапи розвитку предметної області, дотримується вимог Державного стандарту базової середньої освіти у професійній діяльності відповідно до предметної спеціальності А4.10 Середня освіта (Технології), спеціалізації Інформатика.

ПРН 5. Демонструє академічні знання з технологічної та інформатичної освітніх галузей, знає та розуміє термінологію предметної області, оперує базовими категоріями та поняттями спеціальності та спеціалізації.

ПРН 6. Здійснює різні види оцінювання та моніторингу результатів навчання учнів з технологій та інформатики (формувальне, поточне, підсумкове тощо) з використанням відповідних методик і критеріїв оцінювання, аналізує результати навчання учнів з метою подальшого врахування їх в освітньому процесі; використовує методи та прийоми розвитку в учнів здатності до самооцінювання та взаємооцінювання результатів навчання.

ПРН 8. Знає види ручних та ручних електрифікованих інструментів, верстатів, додаткового технологічного обладнання, експлуатує технологічне обладнання й устаткування, ручні та електрифіковані інструменти з дотриманням вимог технічних інструкцій (інструкцій експлуатації), техніки безпеки та норм охорони праці.

ПРН 9. Знає та розуміє основи формотворення, колористики й орнаментики, художнього малюнка, пластичного мистецтва, технології художньої обробки матеріалів, уміє здійснювати традиційні та новітні види художньої обробки матеріалів, виготовляти вироби декоративно-ужиткового мистецтва і технічної творчості.

ПРН 12. Проектує та конструює вироби, розробляє технологічну послідовність виготовлення виробів, добирає необхідні матеріали, інструменти, устаткування та технологічне обладнання з урахуванням проектно-технологічної документації, дотриманням санітарно-гігієнічних вимог та системи управління якістю, розробляє, оформлює у портфоліо та презентує результати проектно-технологічної діяльності.

ПРН 13. Планує освітній процес на основі освітньої програми закладу освіти і модельних навчальних програм з технологій, інформатики з урахуванням вимог Державного стандарту базової середньої освіти, моделює навчальні заняття на основі компетентнісного, діяльнісного, особистісно-зорієнтованого підходів.

ПРН 14. Планує та контролює виконання навчальних творчих проєктів відповідно до особливостей освітньої програми, здійснює їх методичний і організаційний супровід.

ПРН 15. Орієнтується в інформаційному просторі, здійснює пошук і критично оцінює інформацію, перевіряє її достовірність, оперує нею у професійній діяльності, створює та використовує цифрові освітні ресурси на уроках технологій, інформатики.

ПРН 20. Усвідомлює соціальну значущість майбутньої професії, має сформовану мотивацію до здійснення професійної діяльності, визначає власні освітні потреби та обирає відповідні види, форми, програми професійного розвитку.

Таким чином, посібник має комплексний характер і забезпечує інтегроване формування професійної готовності майбутнього вчителя технологій до організації художньо-творчої діяльності учнів, реалізації компетентнісного підходу та збереження національних традицій декоративно-ужиткового мистецтва в умовах сучасної освіти.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ОСНОВИ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА

Лабораторна робота № 1. Декоративно-ужиткове мистецтво як специфічна форма художньої творчості

Мета роботи:

- з'ясувати особливості декоративно-прикладного мистецтва як окремого виду художньої діяльності;
- сформувати знання про особливості декоративно-ужиткового мистецтва в різних історико-етнографічних регіонах України;
- сформувати вміння аналізувати твори декоративно-прикладного мистецтва з точки зору морфології ДУМ;
- розвивати вміння застосовувати здобуті знання у власній творчій діяльності.

Матеріально-технічне забезпечення: кольорові олівці (або графічний редактор на комп'ютері); контурна карта України (для позначення історико-етнографічних регіонів (додаток А)); довідкові матеріали (підручники, посібники, статті, фото виробів, матеріали онлайн-галереї музеїв та бібліотек).

Рекомендована література та джерела:

1. Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. Декоративно-ужиткове мистецтво. Львів : Світ, 1993. 272 с.
2. Етнографія українців: навч. посібн. / за ред. проф. С. А. Макарчука; вид. 3-є, перероб. і доп. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 711 с. URL: https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/11/Etnohrafiia-ukraintsiv_2015_za-red.-Makarchuka.pdf
3. Захарчук-Чугай Р. В. Українське народне декоративне мистецтво : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 342 с.
4. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. Київ : Знання, 2006. 568 с. URL: <https://archive.org/details/narodoznavstvo2006/page/500/mode/2up>

Короткі теоретичні відомості

У народній культурі важливу роль відіграє декоративне мистецтво – широка галузь художньої творчості, що формує естетику матеріального середовища, створеного людиною. До нього належать: декоративно-ужиткове, монументально-декоративне, оформлювальне, театральне-декораційне мистецтво.

Декоративно-ужиткове мистецтво найчастіше називають народним мистецтвом, оскільки воно виникло в процесі трудової діяльності народу,

тісно пов'язане з побутом і традиціями. Його основа — ручна праця, індивідуальний стиль майстра, колективний досвід і спадковість художніх традицій. Ремесло, як форма ручного виробництва без поділу праці, історично змінювалося: від домашніх до ринкових.

Термін «декоративно-ужиткове мистецтво» утвердився у 1970-х роках. У XIX ст. етнографи й мистецтвознавці почали активно вивчати народні ремесла та художні промисли. В Україні декоративно-ужиткове мистецтво розвивалося у двох формах – домашнє ремесло й організовані промисли, які взаємно збагачувалися. Природні ресурси та вигідне географічне положення сприяли їхньому розвитку. Проте перехід до фабричного виробництва у XIX ст. негативно вплинув на традиційні художні промисли.

Визначальними рисами народного мистецтва є колективний характер творчості, спадковість традицій, імпровізаційність та «власний почерк» майстра. Художня традиція – це стійка система естетичних уявлень, технік, матеріалів і принципів втілення образу.

Сучасне декоративно-ужиткове мистецтво охоплює три основні напрями: народне традиційне, професійне та самодіяльне.

Народне традиційне мистецтво розвивається на основі спадкових традицій і колективної діяльності.

Народні художні промисли – це товарне виробництво художніх виробів із використанням ручної праці (фабрики, комбінати, цехи, кооперативи).

Професійне мистецтво створюють фахівці з художньою освітою.

Самодіяльна творчість – непрофесійна, але щира творчість широких мас, що часто спирається на самоосвіту й натхнення.

Попри відмінності у підготовці, між цими напрямками існують взаємовпливи: професіонали надихаються народними традиціями, а народні майстри запозичують нові прийоми.

Декоративно-ужиткове мистецтво включає численні види: ткацтво, вишивку, розпис, різьблення, кераміку, плетіння, роботу з металом, склом, каменем, шкірою тощо. Його класифікують:

- за матеріалом – дерево, метал, камінь, скло;
- за технологією – вишивка, ткацтво, розпис, різьблення;
- за функцією – меблі, посуд, прикраси, іграшки.

У межах декоративно-ужиткового мистецтва виокремлюють три галузі:

- прикладну (ужиткові предмети з твердих матеріалів – дерево, камінь, кістка);
- декоративну (оздоблення переважає над утилітарністю – ткацтво, розпис, мереживо, витинанки);
- декоративно-ужиткову (поєднання функціональності й художності).

За виразьними ознаками види групують:

- поліхромна група – ткацтво, килимарство, вишивка, батік, писанкарство, розпис;
- монохромна – інкрустація, гравіювання, чернь;
- пластична – різьблення, тиснення, карбування;
- ажурно-силуетна – ковальство, скань, витинанки, мереживо.

Кожен вид має свої підвиди (у кераміці – майоліка, фаянс, фарфор; у деревообробництві – різьблення, токарство). Рід визначає функціональні особливості (меблі, посуд, прикраси). Типологічні групи – це сукупність однотипних предметів, наприклад, у посуді – миски, ложки, чаші тощо.

Художній твір є завершеною одиницею декоративно-ужиткового мистецтва – це предмет, що поєднує утилітарну цінність і художній образ. Саме в цьому поєднанні виявляється глибока сутність декоративного мистецтва – єдність краси, функції та традиції.

Завдання для самопідготовки

1. Опрацювати короткі теоретичні відомості, рекомендовані літературу та джерела:
 - ✓ сутність і функції декоративно-ужиткового мистецтва;
 - ✓ морфологія декоративно-ужиткового мистецтва;
 - ✓ особливості декоративно-ужиткового мистецтва в історико-етнографічних регіонах України.
2. Підготувати необхідні матеріали, інструменти, літературні джерела.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ РОБОТИ

1. На контурній карті України позначити основні історико-етнографічні регіони (додаток А).
2. Заповнити таблицю 1 «Характерні особливості декоративно-ужиткового мистецтва в історико-етнографічних регіонах України» за прикладом наведеним у таблиці. Таблиця також може бути розширена більшою кількістю прикладів локальних осередків та майстрів, фото/ілюстраціями виробів, елементів орнаментики.

«Характерні особливості декоративно-ужиткового мистецтва в історико-етнографічних регіонах України»

№ з/п	Історико-етнографічний регіон/район	Основні види ДУМ	Матеріали та техніки	Орнамент/сюжет і колірна гама	Символіка та призначення	Приклади відомих осередків та майстрів
1.	Полтавщина	Килимарство	Вовна. Техніки: «деркання», «кругляння».	Орнамент переважно рослинний, округлий, іноді анімалістичний. Колорит квіткових візерунків решетилівських килимів соковитий, побудований на м'яких тональних переходах теплих, коричнево-зеленуватих, вишневих, червоних та жовтих тонів, що гармонійно поєднані з вишукано пастельними охристими, сірувато-голубуватими або	Символ достатку; використовувався в різноманітних видах прикрашання стін хат, палаців замків, також вирішувало функцію тепло- та шумоізоляції, покривали скрині, лави, ліжка.	м. Решетилівка. Коляка Раїса Іванівна, Бєбко Антоніна Федорівна.

				сніжно-білими барвами.		
		Вишивка
		Гончарство
2.	Полісся					
3.	Поділля					
4.	Слобожанщи на					
5.	Гуцульщина					
6.	Бойківщина					
7.	Лемківщина					
8.	Опілля					
9.	Буджак					
10	Приазов'я					

3. Згідно заповненої таблиці, позначити на контурній карті різними кольорами види ДУМ у відповідних районах і регіонах (наприклад, позначити червоним кольором вишивку, зеленим – ткацтво, коричневий – художнє різьблення, помаранчевий – кераміка, жовтим – писанкарство тощо). Обов'язково вказати позначки у легенді карти.

4. Обрати один твір декоративно-ужиткового мистецтва України. Визначити його:

- вид декоративно-ужиткового мистецтва;
- рід (жанр);
- типологічну групу (підгрупу);
- конкретний художній твір (назву).

Приклад (рис. 1).

Рис. 1. Морфологічна характеристика твору декоративно-ужиткового мистецтва

5. Зробити короткий висновок до роботи.

Контрольні запитання

1. Які історико-етнографічні регіони/райони України характеризуються найбільшою різноманітністю видів декоративно-ужиткового мистецтва? Чим це обумовлено?

2. Чим відрізняється декоративно-ужиткове мистецтво від образотворчого?

3. Які основні функції виконує декоративно-ужиткове мистецтво в суспільстві?

4. Які матеріали найчастіше використовувалися в традиційному українському декоративно-ужитковому мистецтві?

5. Як природні ресурси та побут впливали на розвиток мистецтва в історико-етнографічних різних регіонах і районах України?
6. Які сучасні інтерпретації традиційного декоративно-ужиткового мистецтва ви знаєте?

Зміст звіту до роботи

Звіт про виконану лабораторну роботу повинен містити:

1. Тему та мету лабораторної роботи.
2. Контурну карту України з позначеними історико-етнографічними регіонами та умовними позначеннями (легендою).
3. Таблицю 1 «Характерні особливості декоративно-ужиткового мистецтва в історико-етнографічних регіонах України».
4. Морфологічну характеристику обраного твору декоративно-ужиткового мистецтва.
5. Відповіді на контрольні запитання.
6. Висновки.

Критерії оцінювання лабораторної роботи

Оцінювання лабораторної роботи здійснюється за такими показниками:

1. *Повнота і точність заповнення таблиці «Характерні особливості декоративно-ужиткового мистецтва в історико-етнографічних регіонах України» (до 2,5 бала).* Оцінюється повнота поданих відомостей за всіма історико-етнографічними регіонами, достовірність інформації, коректність визначення видів декоративно-ужиткового мистецтва, наведення прикладів осередків і майстрів. Максимальна кількість балів нараховується за повністю й правильно заповнену таблицю; зменшення балів передбачене у разі наявності незначних пропусків, узагальнень або помилок.

2. *Якість оформлення контурної карти України (до 2 балів).* Оцінюється правильність позначення історико-етнографічних регіонів, відповідність кольорової легенди видам декоративно-ужиткового мистецтва, охайність виконання та загальна наочність карти. Зниження балів можливе у разі часткового позначення регіонів або неохайного оформлення; відсутність карти не оцінюється.

3. *Коректність класифікації обраного твору декоративно-ужиткового мистецтва (до 1 бала).* Оцінюється правильність визначення виду, роду, типологічної групи та назви художнього твору. Частково правильна класифікація оцінюється нижчим балом; відсутність виконаного завдання не зараховується.

4. *Відповіді на контрольні запитання (до 1 бала).* Оцінюється повнота, логічність і змістовність відповідей, використання фахової термінології, уміння пояснювати теоретичні положення та робити узагальнення.

Максимальний бал нараховується за аргументовані відповіді, що свідчать про усвідомлене розуміння теми; поверхові або неповні відповіді оцінюються нижче.

5. Змістовність і логічність короткого висновку (до 0,5 бала).
Оцінюється здатність узагальнити результати виконаної роботи, сформулювати основні висновки та продемонструвати зв'язок між теоретичним матеріалом і практичними завданнями. Відсутність або формальний характер висновку знижує оцінку.

Максимальна кількість балів за лабораторну роботу – 7.

Лабораторна робота № 2. Закономірності побудови орнаментів. Аналіз зразків орнаментів автентичних творів українського декоративно-ужиткового мистецтва

Мета роботи:

- сформувати знання про принципи композиційної побудови орнаментів та гармонії кольору;
- сформувати знання про основи симетрії, ритму, рівноваги, пропорцій у декоративній композиції;
- сформувати вміння аналізувати структуру та колористичні особливості орнаментів українського декоративно-ужиткового мистецтва;
- розвивати художнє мислення, відчуття ритму, кольору та композиційної гармонії.

Матеріально-технічне забезпечення: аркуш А4; креслярське приладдя; простий олівець; гумка; акварель; гуаш або кольорові олівці (альтернатива – графічний редактор); зразки орнаментів.

Рекомендовані література та джерела:

1. Вергунова Н. С., Вергунов С. В., Голіус В. А. Основи композиції в дизайні : конспект лекцій для здобувачів денної форми навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 022 – Дизайн. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 64 с.
2. Гавриляк М.С. Теорія кольору і кольороутворення. Чернівці : Чернівець. нац. ун-тет, 2022, с. 263
3. eМузей : платформа цифрової культурної спадщини України. URL: <https://emuseum.com.ua>
4. Захарчук-Чугай Р. В., Антонович Є. А. Українське народне декоративне мистецтво : навч. посібник. Київ : Знання, 2012. 342 с.
5. Краснова Н. М. Від селянської оселі до писанки : навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. 110 с.
6. Музей Івана Гончара : офіц. сайт. URL: <https://honchar.org.ua>
7. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному : цифрові колекції. URL: <https://opishne-museum.gov.ua>
8. Оршанський Л. В. Традиційний український орнамент. Методика навчання : навч.-метод. посіб. Дрогобич : РВВ ДДПУ, 2018. 200 с.
9. Сучасне українське декоративне мистецтво: збереження національної своєрідності в умовах глобалізації : монографія / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2019. 240 с.
10. KROVETS : онлайн-музей традиційного українського мистецтва. URL: <https://krovets.ua>

Короткі теоретичні відомості

Орнамент – ритмічно впорядкована композиція з повторюваних мотивів, яка виконує естетичну, структурну й символічну функцію. У декоративно-ужитковому мистецтві України орнамент відображає традиції, культурні смисли та оберегові значення елементів

Поділяють орнаменти за мотивами на групи:

- геометричний (поєднання різних геометричних форм) (рис. 2, а);
- рослинний (стилізовані зображення рослин) (рис. 2, б);
- рослинно-геометризований (геометризовані зображення рослин) (рис. 2, в);
- зооморфний (стилізовані зображення тварин, птахів) (рис. 2, г);
- антропоморфний (стилізовані зображення людей) (рис. 2, г);
- каліграфічний (зображення знаків письма) (рис. 2, д);
- геральдичний (зображення гербів, орденів, медалей, емблем, значків) (рис. 2, е);
- предметний (зображення предметів побуту) (рис. 2, є);
- пейзажний (зображення мотивів природи, архітектурних пам'яток) (рис. 2, ж);
- комбінований (рис. 2, з).

а

б

в

г

Г

Д

Е

Е

Ж

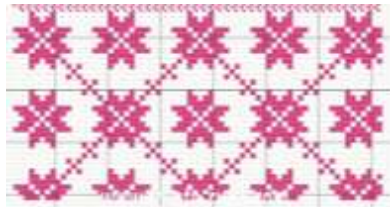
З

Рис. 2. Види орнаментів за мотивами

За типами орнаменти поділяють на *стрічковий*, *сітчастий*, *центричний* (рис. 3).

Стрічковий

Сітчастий

Центричний

Рис. 3. Типи орнаментів

Можуть бути і комбіновані орнаменти, які включають в себе різноманітні елементи.

Рапорт – елемент набірного орнаменту, що багаторазово повторюється (рис. 4).

Рис. 4. Рапорт орнаменту

Важливим засобом гармонізації форми є композиція, тобто організація частин у єдине ціле відповідно до задуму й функції. Композиція може бути площинною, об'ємною та об'ємно-просторовою. Центральним елементом виступає композиційний центр (домінанта), до якого підпорядковуються інші елементи; увагу підсилюють акценти.

До основних композиційних законів належать:

- супідрядність (підпорядкування другорядних частин головній),
- співмірність (пропорційність),
- подібність (повторюваність ознак),
- рівновага,
- колірна гармонія.

Засоби композиції: *ритм, контраст, нюанс, пропорції, статика, динаміка, симетрія та асиметрія, колір.*

Ритм – закономірне повторення елементів; метричний ритм спокійний, вільний – динамічний.

Контраст підкреслює відмінності, нюанс — м’які переходи.

Пропорції бувають контрастні та нюансні; особливо цінним є «золотий переріз» (1:1,62), що часто трапляється в природі та мистецтві.

Симетрія (осьова, центральна, поворотна, переносу) створює відчуття стабільності; асиметрія – руху та виразності.

Колір має тон, світлоту і насиченість; буває хроматичний і ахроматичний, теплий і холодний. Гармонії будують за колірним кругом Ітена: монохромна, аналогова, доповнювальна (повна і часткова) гармонії, тріада та тетрада кольорів. В українському декоративно-ужитковому мистецтві традиційні орнаменти мають усталені мотиви й символіку. У вишивці поширені геометричні та рослинні рапорти, у кераміці – спіраль, кривулька, «безкінечник», на різьбі – «дерево життя», розетки, у ткацтві – хрести, ромби, стилізовані квіти. Характерною є ритмічна впорядкованість, логічний розвиток мотивів та поєднання контрасту й нюансу.

Орнамент виконує комплексні функції:

- естетичну – прикрашає та гармонізує форму;
- структурну – підкреслює будову предмета;
- символічну – передає світоглядні уявлення;
- комунікативну – є формою культурної пам’яті.

Стилізація – це творче узагальнення та перетворення форм реального світу відповідно до художнього стилю та декоративних закономірностей. У процесі стилізації природна форма спрощується, очищується від другорядних деталей, набуває площинності, ритмічності та декоративності.

Стилізацію виконують у кілька етапів:

- 1) натуральні замальовки з фіксацією характерних рис об’єкта;
- 2) виділення головних ознак (силует, пропорції, ритм);
- 3) узагальнення та спрощення форми;
- 4) геометризація або формалізація мотиву;
- 5) введення стилізованого елемента в орнаментальну композицію.

Основні прийоми стилізації: редагування силуету, спрощення та площинність, зміна пропорцій, геометризація, трансформація об’єму в площину, умовне трактування кольору, комбінаторика елементів.

Стилізований мотив може бути вписаний у квадрат, коло, овал чи трикутник і використовуватися як самостійний декоративний елемент, рапорт або частина орнаментальної смуги.

Стилізація забезпечує художню виразність, символічність та впізнаваність орнаментів, є основою формування декоративної мови українського народного мистецтва.

Завдання для самопідготовки

1. Опрацювати короткі теоретичні відомості та рекомендовані літературу та джерела:

- ✓ закономірності побудови орнаментів;
 - ✓ поняття ритму, симетрії, пропорцій, рівноваги в декоративній композиції;
 - ✓ коло кольорів, гармонійні поєднання кольорів;
 - ✓ відмінності між контрастною та нюансною гаммами;
 - ✓ особливості орнаментів у різних регіонах України.
2. Підготувати необхідні матеріали, інструменти.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ РОБОТИ

1. Ознайомитися із зразками орнаментів автентичних українських виробів та заповнити таблицю 2.

Для кожного зразка:

1. Визначити вид орнаменту за мотивами (геометричний, рослинний, антропоморфний тощо), тип орнаменту (стрічковий, центричний чи сітчастий). Записати ознаки, за якими ви зробили висновки.

2. Визначити принципи і засоби гармонізації композиції, що використовує автор твору: контраст/нюанс, статика/динаміка, симетрія/асиметрія, метричний/ритмічний повтор. Записати ознаки, за якими ви зробили висновки.

3. Описати колірне рішення: кількість кольорів; тип поєднання (контрастне, нюансне, монохромне тощо).

Таблиця 2

Аналіз зразків орнаментів автентичних творів українського декоративно-ужиткового мистецтва

№ з/п	Зображення твору ДУМ	Аналіз зразків
1.		Вид орнаменту: рослинний. Тип композиції: стрічковий (фризний). Ознаки: квіти, листя, гілочки; розміщення мотивів у горизонтальній смузі. Принципи гармонізації: <ul style="list-style-type: none">– ритм — повтор квітів та листя;– динаміка — вигнуті стебла, різноспрямоване листя;– асиметрія — відмінність у формах елементів;– контраст — теплі кольори

		<p>квітів vs. зелень листя;</p> <ul style="list-style-type: none"> - пропорційність — великі доміанти та дрібні заповнювачі. <p>Колористика:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 4–6 кольорів (червоний, жовтий, помаранчевий, зелений); - аналогова гама; - світлий фон підсилює декоративність.
2.		
3.		
4.		

5.		
6.		

2. Розробити власний орнамент у двох колірних варіантах:

- 1) варіант 1: контрастна колірна гама (поєднання протилежних кольорів);
- 2) варіант 2: нюансна колірна гама (близькі відтінки одного кольору).

Виконати орнамент на папері або в графічному редакторі.

Кроки створення орнаменту:

1. Обрати мотив орнаменту (рослинний, геометричний, зооморфний тощо).

2. Створити основний елемент (зобразити один простий, але виразний елемент, який буде повторюватися в орнаменті; це може бути квітка, лист, зірка або інша фігура залежно від обраного мотиву). Виконати стилізацію форми, узагальнивши природні або реалістичні образи, спростивши їх контури та підпорядкувавши декоративним законам орнаменту.

Розробити рапорт орнаменту.

3. Обрати тип орнаменту, скориставшись такими засобами, як симетрія чи асиметрія, метричність або ритмічність рядів:

- використати симетрію для створення гармонійного візерунка; розмістити елементи симетрично відносно центру або осі;

– забезпечити метричність або ритмічність, розмістивши основний елемент на площині та повторювати його з певним інтервалом;

– продумати композицію, визначивши спосіб поєднання стилізованих елементів між собою для створення цілісного декоративного візерунка, що прикрашатиме поверхню.

4. Додати деталі та кольори:

– уточнити стилізацію деталей, підкресливши характерні ознаки мотиву за допомогою ліній, крапок і допоміжних елементів, не переважуючи композицію;

– використати кольори, що підкреслюватимуть декоративність, ритм і зміст орнаменту, з урахуванням необхідності виконати орнамент у двох колірних варіантах.

5. Оцінити завершеність роботи, проаналізувати рівень стилізації, переглянути орнамент з метою переконатися, що він є гармонійним, ритмічним, стилістично єдиним і композиційно завершеним.

3. Зробити висновки.

Контрольні запитання

1. Яке значення має орнамент у декоративно-ужитковому мистецтві й у чому полягає його роль у збереженні національної культурної традиції?

2. Які види симетрії використовуються при побудові орнаментів?

3. У чому полягає різниця між контрастною та нюансною колірними гамами?

4. Які основні принципи композиційної побудови орнаменту ви знаєте?

5. Які кольорові поєднання традиційно використовуються в українських орнаментах і чому?

6. Чим відрізняються два створені вами колірні варіанти орнаменту (контрастний та нюансний) за виразністю та емоційним сприйняттям?

7. Які труднощі виникли під час створення власного орнаменту та як їх було подолано?

Зміст звіту до роботи

Звіт про виконану лабораторну роботу повинен містити:

1. Тему та мету лабораторної роботи.

2. Таблицю 2 «Аналіз зразків орнаментів автентичних творів українського декоративно-ужиткового мистецтва».

3. Власний орнамент, виконаний у двох колірних варіантах: варіант 1 – у контрастній колірній гамі; варіант 2 – у нюансній колірній гамі

4. Відповіді на контрольні запитання.

5. Висновки.

Критерії оцінювання лабораторної роботи № 2

Оцінювання лабораторної роботи здійснюється за такими показниками:

1. Аналіз зразків орнаментів автентичних творів українського декоративно-ужиткового мистецтва (до 2,5 бала). Оцінюється повнота й аргументованість заповнення таблиці аналізу, правильність визначення виду орнаменту, типу композиції, принципів гармонізації (ритм, симетрія/асиметрія, контраст/нюанс, динаміка/статика), а також обґрунтованість колористичного рішення.

2. Розробка власного орнаменту (до 2 балів). Оцінюється композиційна цілісність і логіка побудови орнаменту, коректність розробки рапорту, дотримання принципів симетрії або ритмічної організації, рівень стилізації обраного мотиву.

3. Виконання орнаменту у двох колірних варіантах (до 1 бала). Оцінюється наявність двох варіантів орнаменту — у контрастній та нюансній колірних гамах, доцільність добору кольорів, чітке розрізнення характеру колористичних рішень.

4. Відповіді на контрольні запитання (до 1 бала). Оцінюється повнота, логічність і коректність відповідей, використання фахової термінології (орнамент, рапорт, ритм, симетрія, композиційний центр, контраст, нюанс, колірна гармонія), здатність пояснювати теоретичні положення на прикладах.

5. Оформлення звіту та охайність виконання (до 0,5 бала). Оцінюється структурованість звіту, відповідність вимогам лабораторної роботи, акуратність графічних матеріалів, наявність усіх обов'язкових складових.

Максимальна кількість балів – 7.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ УКРАЇНСЬКОГО ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА

Лабораторна робота № 3. Технологія виготовлення традиційної народної іграшки – свищика

Мета роботи:

- сформувані знання про особливості художньої кераміки як виду декоративно-ужиткового мистецтва;
- сформувані та розвинути уміння роботи з глиною;
- опанувати технологію виготовлення традиційного керамічного свищика;
- розвинути художньо-творчі здібності, просторове мислення й відчуття форми.

Матеріально-технічне забезпечення: 150–200 г глини; стеки, шпателі, дощечка для ліплення; вода; губка; серветки; зубочистка чи паличка для проколювання отворів; фарби; зразки свищиків.

Рекомендовані література та джерела:

1. Бібліотека української керамології. URL: <https://knigozbirnia.opishne-museum.gov.ua/category/naukovi-shchorichnyky/ukrainskyj-keramologichnyj-zhurnal/>
2. Базильчук Л. В., Пічкур М. О. Основи художньої кераміки : навч.-метод. посіб. Умань : АЛМІ, 2009. 84 с. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/655/1/KERAMIKA_posibn.pdf
3. Історія та розвиток керамічного виробництва : навч. посіб. / О. В. Саввова, Г. К. Воронов, О. І. Фесенко, Ю. О. Смирнова, Я. О. Покроєва ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2022. 182 с. URL: <https://surl.li/fflcsx>
4. Музей Івана Гончара – цифрові колекції кераміки. URL: <https://honchar.org.ua/>
5. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. URL: <https://opishne-museum.gov.ua/opishnya-yak-my-znajshly-idealnyj-muzej/>
6. Онлайн-музей традиційного українського мистецтва "KROVETS": URL: <https://krovets.ua>
7. Платформа «Музей». URL: <https://emuseum.com.ua>
8. Скаченко О. О., Гринюк М. М. *Косівська мальована кераміка як феномен української культури : наук. вид.* / М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка ; редкол.: Ю. І. Горбань (голова) та ін. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2016. 83 с. (Скарби нації ; вип. 2). URL: <https://lib.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2014/12/Kosiv-Ceramics.pdf>

9. Сушко А. О. Керамічні іграшки з фондів Музею історії міста Києва. *МАГІСТЕРІУМ. Археологічні студії*. 2018. Вип. 70. С. 87-94. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1c676e27-b054-4d6b-a4b5-68a1553b9372/content>

10. Черевань Г. П. Опішнянська кераміка. Харків : Видавництво «Прапор», 1970. 22 с. URL: <https://knigozbirnia.opishne-museum.gov.ua/wp-content/uploads/2020/08/Opishnianska-keramika.pdf>

Корисні посилання на майстер-класи з виготовлення свищиків:

<https://www.youtube.com/watch?v=ggeDAeQahXs>

<https://www.youtube.com/watch?v=JWNJxEt7shk>

<https://www.youtube.com/watch?v=Znwt3z3ayWo>

Короткі теоретичні відомості

Художня кераміка — це вироби з глини та мінеральних домішок, які формують, сушать і випалюють при температурі 900–1500 °С. Основні властивості глини — пластичність у сирому стані та міцність після випалу. Колір черепка залежить від складу глини (від білої до темно-сірої й теракотової).

Залежно від глини та інших складників маси, температури випалювання, властивостей черепка, кераміка поділяється на технологічні підвиди: теракота, майоліка, фаянс, порцеляна, кам'яна маса (кам'янка) і шамот.

Виокремлюють такі техніки формотворення (способи формування керамічних виробів):

1. Ручне ліплення:

1) ліплення зі шматка – формування виробу з цільного шматка глини шляхом вдавлення та розтягування;

2) ліплення з джгута – нарощування форми з глиняних джгутів, укладених спіраллю;

3) ліплення з пласта – виготовлення виробів з розкачаних глиняних пластів за шаблонами;

2. Ручне відминання в гіпсових формах – формування шляхом проминання глини у гіпсових формах; застосовується для рельєфів, кахлів, панно, скульптур невеликими серіями.

3. Формування на гончарному крузі – створення осесиметричних виробів (горщики, вази, чаші) шляхом центрування та витягування глини на обертовому крузі.

4. Формування на станках (шаблонне формування) – використання гіпсових форм і металевих шаблонів на спеціальних верстатах; характерне для тарілок та серійного посуду.

5. Шлікерне лиття – формування виробів з рідкої керамічної маси (шлікера) у гіпсових формах (наливне лиття – для суцільних виробів і

деталей, зливне лиття – для порожнистих тонкостінних виробів (вази, чайники).

б. Пресування (напівсухе) – формування виробів із маловологих керамічних мас під тиском на пресах; переважно застосовується у промисловому виробництві (керамічна плитка).

Способи декорування та оздоблення керамічних виробів:

1. Рельєфні способи декорування (спрямовані на створення фактури та гри світлотіні на поверхні виробу):

– тиснення і штампування – вдавлювання у глину штампів, накатів, підручних предметів, природних матеріалів.

– ямковий орнамент – утворення вм'ятин за допомогою простих штампів.

– пальцеве тиснення – створення рельєфу відбитками пальців, суглобів, нігтів.

– гравіювання (продряпування) – нанесення ліній і орнаментів паличками, гребінцями, стекою.

– наліпний декор – прикрашання виробу джгутами, кульками, завитками, рельєфними деталями.

– ажурне різьблення (свердління і вирізування) – створення наскрізного орнаменту.

– інкрустація – заповнення вирізаного рельєфу ангобами або фарбами.

– сграфіто – продряпування малюнка по шару ангоба з виявленням кольору основи.

2. Гладкі (живописні) способи декорування (пов'язані зі створенням кольору, блиску та живописних ефектів):

– лощіння – полірування поверхні до блиску; підвищує декоративність і міцність.

– димлення (чорніння) – надання виробам чорного кольору з металевим блиском.

– ангобування – покриття виробу рідкою кольоровою глиною.

– розпис ангобами – живописне декорування до випалення.

– пастилаж – рельєфний ангобний розпис лініями й крапками.

– фляндрування – створення живописних хвилястих візерунків при обертанні виробу.

– мармурування – вільне стікання ангобів, що імітує текстуру мармуру.

– глазурування – покриття виробу прозорими або кольоровими глазурями.

– підглазурний і надглазурний розпис – нанесення керамічних фарб до або після глазурування.

– люстровий декор – отримання металевого блиску та ефекту кракле.

3. Автоматизовані та напівавтоматизовані способи декорування (використовуються переважно у серійному та промисловому виробництві):

- аерографія – розпилення фарб для рівного покриття й плавних переходів кольору.
- деколювання (декалькоманія) – перенесення перевідних зображень на виріб з наступним випаленням.
- шовкотрафаретний друк – нанесення малюнка через сітку.
- трафаретні способи – прямий, накладний, клейово-контактний друк.
- поліграфічні технології – масове нанесення зображень складної графіки.

Завдання для самопідготовки

1. Опрацювати короткі теоретичні відомості та рекомендовані літературу та джерела:

- ✓ поняття художньої кераміки та її основні види;
- ✓ історія розвитку української народної кераміки;
- ✓ головні осередки художньої кераміки в Україні (Опішня, Косів, Бар, Бубнік, Гавареччина, Васильків, Сокаль тощо) та їх регіональні особливості;
- ✓ матеріалознавство та технологія виготовлення керамічних виробів та їх декорування;
- ✓ особливості та символіка орнаментів і форм традиційних свищиків;
- ✓ техніка безпеки під час роботи з глиною та гончарними інструментами.

2. Підготувати необхідні матеріали та інструменти:

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ РОБОТИ

1. Ознайомитися з прикладами українських народних свищиків (рис. 5) в мережі Інтернет, підручниках, книжках, цифрових колекціях і музеях тощо. Підібрати моделі-аналоги.

Рис. 5. Свищики

2. Обрати форму свищика, створити ескіз виробу.
3. Виготовити виріб за етапами відображеними в інструкційній карті (табл. 3).

Таблиця 3

Інструкційна карта з виготовлення свищика

№	Етап роботи	Інструкція	Елементи самоконтролю
1.	Підготовка робочого місця	Підготувати поверхню для роботи, покласти глину, воду, стеки, серветки.	Глина не повинна бути пересушеною — злегка волога, еластична.
2.	Підготовка глини	Вимісити глину, видалити повітряні бульбашки, сформуй грудочку (~150–200 г).	Замішування подібне до розминання тіста.
3.	Формування корпусу	Зліпити порожнистий корпус (методом двох півсфер або витягування з грудки). Надати форми пташки чи тваринки.	Слідкуйте, щоб товщина стінок була рівномірною (4–6 мм).
4.	Створення свищикового механізму	Витягнути одну частину корпусу у вузьку трубочку — це буде мундштук. Вирівняти отвір для подачі повітря.	Від правильності цього етапу залежить звучання.
5.	Формування отвору для звуку	На верхній частині свищика зроби проріз (канал) і звукотворний отвір.	Перевірити: при подуві повинен виникати свист.

		Використати паличку.	
6.	Додавання деталей (голови, крил, лапки, різки тощо)	Виготовити декоративні елементи. З'єднати їх з основою	Використайте воду для з'єднання деталей.
7.	Оздоблення поверхні	Нанести орнамент (проколювання, гравіювання, відтиски). Можна використати природні матеріали як штампи.	Додайте традиційні мотиви — хвильки, сонце, квітки.
8.	Сушіння	Залишити виріб для повільного сушіння (2–3 доби, у тіні, без протягів).	Не ставити на батарею — може потріскатись.
9.	Розпис і декорування	Оздобити виріб фарбами	Дотримуйся традиційних кольорів (білий, зелений, коричневий, жовтий).
10.	Самоконтроль і оцінювання	Перевірити якість виробу: форма, пропорції, гладкість, цілісність, звук, естетичність.	

Контрольні запитання

1. Що відрізняє художню кераміку від промислової?
2. Які етапи виготовлення глиняного виробу є найважливішими для досягнення якісного результату?
3. Як формується звук у глиняному свищику?
4. Які символічні образи найчастіше втілюються у традиційних українських свищиках?
5. Як можна екологічно раціонально організувати роботу з глиною в навчальній майстерні?
6. Яке значення має оздоблення (розпис, полива, ангоб) у художньому оформленні свищика?

Зміст звіту до роботи

Звіт про виконану лабораторну роботу повинен містити:

1. Тему та мету лабораторної роботи.
2. Добірку моделей-аналогів свищиків.
3. Ескіз свищика.

4. Фото виробу (демонстрація на парі з обов'язковою перевіркою функціональності свищикового механізму).
5. Відповіді на контрольні запитання.
6. Висновки.

Критерії оцінювання лабораторної роботи

Оцінювання результатів виконання лабораторної роботи здійснюється за такими показниками:

1. Обґрунтований вибір форми та виконання ескізу свищика (до 1 бала). Оцінюється завершеність ескізу, пропорційність форми, відповідність стилістики традиціям української народної кераміки. Максимальний бал нараховується за композиційно виважений, стилістично обґрунтований ескіз. У разі наявності композиційних або стилістичних недоліків оцінка знижується; відсутність ескізу не оцінюється.

2. Технологічна правильність ліплення корпусу свищика (до 2 балів). Оцінюється дотримання технології ліплення, рівномірність товщини стінок (орієнтовно 4–6 мм), відсутність тріщин, перекосів і деформацій. Максимальний бал нараховується за правильно сформований корпус; у разі незначних технологічних похибок або істотних порушень форми оцінка зменшується. Несформований виріб не зараховується.

3. Функціональність свищикового механізму (якість звуку) (до 1,5 бала). Оцінюється наявність і стабільність звуку, його чистота та чіткість. Максимальний бал нараховується за стабільне, виразне звучання. Нестійкий, слабкий або епізодичний звук оцінюється нижче; відсутність звуку не зараховується.

4. Художнє оздоблення та орнаментация виробу (до 1,5 бала). Оцінюється відповідність декору формі виробу, використання традиційних орнаментальних мотивів, дотримання принципів ритму, симетрії або асиметрії, композиційна цілісність. Максимальний бал нараховується за гармонійно вирішене художнє оздоблення; спрощене або випадкове декоративне рішення знижує оцінку; відсутність оздоблення не оцінюється.

5. Акуратність, цілісність та естетична завершеність виробу (до 0,5 бала). Оцінюється загальний вигляд свищика, охайність поверхні, пропорційність і завершеність форми. Наявність незначних дефектів знижує оцінку; пошкоджений або неохайний виріб не зараховується.

6. Відповіді на контрольні запитання (до 0,5 бала). Оцінюється повнота й логічність відповідей, правильність використання фахової термінології, розуміння технологічних і художніх особливостей виготовлення свищика, а також зв'язок теоретичних положень із практичною роботою. Максимальний бал нараховується за змістовні та аргументовані відповіді; поверхові або неповні відповіді оцінюються нижче.

Максимальна кількість балів за лабораторну роботу – 7.

Лабораторна робота № 4. Технологія виготовлення шкіряного виробу в етнічному стилі

Мета роботи:

- сформувані знання про особливості художньої обробки шкіри як виду декоративно-ужиткового мистецтва;
- сформувані вміння ручної обробки натуральної шкіри;
- сформувані вміння виготовлення декоративного виробу зі шкіри;
- розвивати художньо-творчі здібності, точність рухів, відчуття кольору, форми та фактури матеріалу.

Матеріально-технічне забезпечення: натуральна шкіра; картон для шаблонів; ножиці, макетний ніж; шило; пробійники; лінійка, олівець; гумовий або дерев'яний молоток; клей для шкіри; нитки (вощені); голки; фарби або барвники для шкіри; губка, серветки; декоративні елементи (гудзики, намистини, заклепки тощо); фурнітура; підкладка для різання; засоби індивідуального захисту (фартух, напальчники).

Рекомендовані література та джерела:

1. Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Є. Декоративно-прикладне мистецтво. Львів: Світ, 1993. С.63-66.
2. Данилкович А. Г. Основні матеріали і технології виробництва шкіри : навч. посібник. Київ, 2016. 175 с. URL: https://er.knuid.edu.ua/bitstream/123456789/18043/1/20210713_301.pdf
3. Історія декоративного мистецтва України : у 5 т. Т. 4 / голов. ред. Г. Скрипник ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2011. 512 с. URL: <https://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/monografiji/2011/ist.dek.myst.pdf>
4. Стефанишин Л. Р. Декоративно-прикладне мистецтво. Художня обробка шкіри : курс лекцій та методичні вказівки до виконання практичних завдань. Івано-Франківськ, 2008. 63 с. URL: <https://surl.lt/eunimr>

Корисні посилання на майстер-класи з виготовлення виробів зі шкіри:

- <https://www.youtube.com/watch?v=qzuhVBffU9o>
- https://www.youtube.com/watch?v=Q_b0Yz2X-mA
- <https://www.youtube.com/watch?v=ZIU-AHdwAAU>
- <https://www.youtube.com/watch?v=MB8YPgFiCyU>
- <https://www.youtube.com/watch?v=A4RVr-wsirY>
- https://www.youtube.com/watch?v=EIGT_RXi8ZM
- <https://www.youtube.com/watch?v=GjQ5PUQ-52w>

Короткі теоретичні відомості

Художня обробка шкіри — це вид декоративно-ужиткового мистецтва, що за допомогою специфічних прийомів формотворення та оздоблення

забезпечує створення естетично досконалих і функціональних побутових речей: одягу, взуття, аксесуарів, місткостей, елементів інтер'єру, палітурок тощо.

У первісні епохи шкіру використовували переважно з утилітарною метою – як міцний і доступний матеріал для захисту та зберігання. З розвитком ремесел поступово було усвідомлено її художню цінність, а шляхом експериментування – виявлено та вдосконалено техніки декоративної обробки. У середньовіччі шкіра остаточно утвердилася як матеріал художньої творчості та була тісно пов'язана з різними ремеслами: чинбарством (первинна обробка сировини), шевством, лимарством (виготовлення упряжі), кушнірством, палітурництвом та ін.

Характеристика матеріалів для художньої обробки шкіри

Основним матеріалом художньої обробки є натуральна шкіра, а з ХХ століття – також штучна шкіра. Різноманіття гатунків шкіри зумовлене їхніми фізико-технологічними та естетичними властивостями.

Натуральну шкіру отримують шляхом механічної та хімічної обробки шкір тварин. Вона характеризується:

- високою міцністю на стискування, розтягування та стирання;
- гнучкістю й еластичністю;
- виразною природною фактурою;
- здатністю до рівномірного фарбування;
- придатністю до шиття, тиснення, вишивання, аплікації, інкрустації, плетіння тощо.

Класифікація натуральної шкіри здійснюється за видом сировини, способом дублення та опорядження.

Основні різновиди натуральної шкіри:

Сириця – вичинена, але недублена шкіра зі шкір ВРХ і свиней; міцна й пластична, використовується переважно в лимарстві.

Пергамент – тонка недублена шкіра, висушена після вичинки; історично застосовувалася для письма та палітурок.

Шевро – тонка, м'яка, щільна шкіра з козячих шкір, дублена хромовими солями; один з найкращих матеріалів для художніх виробів.

Шеврет – замітник шевро, виготовлений зі шкір овець; широко застосовується у галантереї.

Сап'ян – тонка кольорова шкіра рослинного дублення; використовується у святковому взутті, пасках, палітурках, футлярах.

Замша – м'яка бархатиста шкіра жирового дублення з ворсом; має високі декоративні якості.

Велюр – шкіра зі штучно створеним ворсом на внутрішньому боці; виготовляється з пошкоджених шкір.

Юхт – м'яка тонка шкіра комбінованого дублення; застосовується для взуття, галантереї та лимарних виробів.

Підкладкова шкіра – тонка, менш щільна, використовується як допоміжний матеріал.

Штучну шкіру отримують шляхом хімічної та механічної переробки натуральної або синтетичної сировини. Вона використовується як замітник натуральної шкіри в окремих деталях художніх виробів (каркаси, прокладки, декоративні вставки).

Форма й конструкція виробів зі шкіри визначаються поєднанням прийомів крою, шиття, склеювання та закріплення деталей. У сучасній художній практиці застосовується понад десять декоративних технік, що забезпечують різноманітність пластичних, ажурних, тональних і колористичних ефектів.

Основні техніки художньої обробки шкіри:

1. Шиття – базова техніка виготовлення виробів; використовується декоративне ручне шиття різними типами швів.
2. Аплікація – накладання вирізаних елементів зі шкіри, тканини або металу; традиційна техніка, поширена в народному мистецтві.
3. Вишивання – орнаментальне оздоблення кольоровими нитками (стебнівка, гладь, хрестик).
4. Набивання металу – декоративне скріплення та прикрашання заклепками, металевими гудзиками, бляшками.
5. Тиснення – холодне, контурне або гаряче; створює рельєфні та тоновані візерунки.
6. Ажурне вирізування – пробивання орнаменту з підкладанням контрастної шкіри.
7. Плетіння – фактурно-декоративна техніка з вузьких пасочків шкіри.
8. Різьблення – контурне гравіювання по поверхні шкіри.
9. Випалювання – контурне оздоблення грубої шкіри шляхом термічного впливу.
10. Інкрустація – декорування різнокольоровими вставками зі шкіри.
11. Розпис – нанесення орнаментів олійними або синтетичними фарбами.

Під час виконання лабораторної роботи доцільно добирати техніку обробки відповідно до властивостей матеріалу, функціонального призначення виробу та художнього задуму. У контексті виконання цієї лабораторної роботи дозволяється звернутися до етнодизайну.

Завдання для самопідготовки

1. Опрацювати короткі теоретичні відомості та рекомендовані літературу та джерела:
 - ✓ поняття художньої обробки шкіри та її місце в декоративно-ужитковому мистецтві;
 - ✓ історія шкіряного ремесла в Україні;

- ✓ види натуральної шкіри та їх властивості;
- ✓ види художніх технік обробки шкіри;
- ✓ технологія виготовлення виробів зі шкіри;
- ✓ принципи композиції та орнаментативні вироби зі шкіри;
- ✓ екологічні аспекти роботи зі шкірою: повторне використання відходів, використання екошкіри, мінімізація клеїв на токсичній основі;
- ✓ техніка безпеки під час роботи з інструментами для різання, пробивання та зшивання шкіри.

2. Підготувати необхідні матеріали та інструменти.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ РОБОТИ

1. Ознайомитися із зразками виробів зі шкіри в етнічному стилі (рис. 6), у мережі Інтернет, підручниках, книжках, цифрових колекціях і музеях тощо.

Рис. 6. Шкіряні вироби в етнічному стилі

2. Обрати об'єкт проектування. Підібрати моделі-аналоги. Розробити власний ескіз виробу зі шкіри.
3. Виготовити викрійку, підготувати шаблони.
3. Виготовити виріб за етапами відображеними в інструкційній карті (табл. 4).

Таблиця 4

Інструкційна карта з виготовлення виробу зі шкіри

№ з/п	Етап роботи	Інструкція	Елементи самоконтролю
1.	Підготовка робочого місця	Підготувати робочу поверхню; перевірити наявність усіх необхідних матеріалів та інструментів (шкіра, ножиці, шило, нитки, клей, фурнітура).	Робоче місце чисте, зручне, освітлене; інструменти розташовані безпечно.
2..	Підготовка матеріалу	Вирівняти шматок шкіри, визначити напрям волокон, перенести шаблон ескізу на матеріал.	Лінії перенесені чітко, шаблон не спотворено, матеріал не пошкоджений.
3.	Розкрій	Виконати розкрій деталей виробу ножицями або макетним ножем.	Краї рівні, форма деталей відповідає ескізу, розкрій без надривів.
4.	Оздоблення виробу	У залежності від обраної техніки оздоблення виробу виконати декоративні елементи, встановити фурнітуру до чи після з'єднання деталей.	Декор закріплений надійно, композиція гармонійна, виріб має завершений вигляд.
5.	З'єднання деталей	Склеїти та зшити деталей виробу, дотримуючись симетрії та акуратності.	Шви рівномірні, клей не виступає за межі деталей, виріб міцний.
6.	Оцінювання результату	Перевірити якість виробу, охайність виконання, відповідність ескізу.	Виріб охайний, міцний, має естетичний вигляд, демонструє творчий підхід.

Контрольні запитання

1. Чим художня обробка шкіри відрізняється від промислової?
2. Як класифікують натуральну шкіру?

3. Які властивості шкіри впливають на вибір техніки декоративної обробки?
4. Які традиційні мотиви використовувалися в українських шкіряних виробках?
5. Як організувати безпечну та екологічно відповідальну роботу зі шкірою в навчальній майстерні?
6. Яке значення має фактура і колір у художньому вирішенні виробу зі шкіри?

Зміст звіту до роботи

Звіт про виконану лабораторну роботу повинен містити:

1. Тему та мету лабораторної роботи.
2. Добірку моделей-аналогів шкіряних виробів.
3. Ескіз виробу.
4. Викрійка/шаблони виробу.
5. Фото виробу.
6. Відповіді на контрольні запитання.
7. Висновки.

Критерії оцінювання лабораторної роботи

Оцінювання результатів виконання лабораторної роботи здійснюється за такими показниками:

1. Обґрунтований вибір об'єкта проектування та виконання ескізу виробу (до 1 бала). Оцінюється завершеність і пропорційність ескізу, композиційна виваженість, відповідність етностилю або обґрунтованому художньому задуму. Максимальний бал нараховується за стилістично цілісний і продуманий ескіз. У разі наявності композиційних або стилістичних недоліків оцінка знижується; відсутність ескізу не оцінюється.

2. Технологічна правильність розкрою та підготовки деталей (до 1,5 бала). Оцінюється точність розкрою, рівність країв, дотримання викрійки, відсутність пошкоджень матеріалу. Максимальний бал нараховується за коректно виконаний розкрій. Наявність незначних похибок або суттєвих порушень форми деталей знижує оцінку; неправильний або невиконаний розкрій не зараховується.

3. Якість з'єднання деталей (шиття, склеювання, використання фурнітури) (до 1,5 бала). Оцінюється рівномірність і міцність швів, надійність з'єднань, акуратність закріплення фурнітури. Максимальний бал нараховується за технічно якісні та естетично охайні з'єднання. Дрібні або суттєві огріхи знижують оцінку; неякісне або відсутнє з'єднання не оцінюється.

4. Художнє оздоблення та використання декоративної техніки (до 1 бала). Оцінюється відповідність декору формі й матеріалу виробу,

доцільність застосування обраної техніки (тиснення, аплікація, плетіння тощо), композиційна гармонійність. Максимальний бал нараховується за цілісне й виразне художнє рішення. Спрощене або технічно слабке оздоблення знижує оцінку; відсутність декору не зараховується.

5. *Відповіді на контрольні запитання (до 1 бала).* Оцінюється повнота, логічність і коректність відповідей, використання фахової термінології, розуміння технологічних і художніх аспектів виконаної роботи. Максимальний бал нараховується за повні, аргументовані відповіді. Частково правильні або поверхові відповіді оцінюються нижчим балом. Відсутність відповідей або істотні помилки не зараховуються.

6. *Акуратність, цілісність та естетична завершеність виробу (до 1 бала).* Оцінюється загальний вигляд виробу, охайність виконання, пропорційність і художня завершеність. Наявність незначних дефектів обробки або пропорцій знижує оцінку; неохайний або пошкоджений виріб не зараховується.

Максимальна кількість балів за лабораторну роботу – 7.

Лабораторна робота № 5. Ткацькі техніки та створення фрагмента тканини

Мета роботи:

- сформувані знання про художнє ткацтво як виду декоративно-ужиткового мистецтва;
- сформувані знання види ткацьких переплетень і прийоми ручного ткацтва;
- сформувані вміння виготовлення простого тканого декоративного виробу;
- розвивати художньо-творчі здібності, ритмічне мислення, відчуття кольору, фактури та композиції.

Матеріально-технічне забезпечення: пряжа/нитки; ткацька рамка або картонний верстат; човник або голка для протягування ниток; ножиці, гребінець або виделка для ущільнення; засоби для кріплення (клей, скотч, шпильки); ножиці; лінійка; олівець; папір для ескізів; зразки тканих виробів; засоби індивідуального захисту (фартух); зразки тканин.

Рекомендовані література та джерела:

1. Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. Декоративно-прикладне мистецтво. Львів : Світ, 1993. С. 63–66.
2. Гром Г. Л., Оршанський Л. В. Основи технології ткання: ткацькі пристрої та проектування тканих виробів : навч.-метод. посіб. Дрогобич : ДДПУ імені Івана Франка, 2023. 110 с. URL: <https://surl.li/nvqgka>
3. Історія декоративного мистецтва України : у 5 т. Т. 5 / голов. ред. Г. Скрипник ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2016. 546 с. 266 іл. URL: <https://surl.li/sqrpxp>
4. Кара-Васильєва Т., Чегусова З. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «великого стилю». Київ : Либідь, 2005. 280 с.
5. На Вінниччині майстер переробляє вживані речі в килими і мріє про центр ткацтва. SHOTAM. URL: <https://shotam.info/na-vinnychchynny-mayster-pererobliaie-vzhyvani-rechi-v-kylymky-i-mriie-pro-tsentr-tkatstva/>.
6. Сенік М. М., Веретко О. І. Декоративно-ужиткове мистецтво (художнє ткацтво) : навчально-методичний посібник / за ред. проф. Б. М. Тимківа. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 140 с. URL: <https://surl.li/krp000>
7. Спільнота Крелевецького ткацтва. URL: <https://krolevetsweaving.org.ua/>
8. Українська народна тканина ХІХ–ХХ ст.: типологія, локалізація, художні особливості. Ч. 1 : Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України). Львів : НАН України, Ін-т народознавства, 2004. 584 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0507U000027> .

Корисні посилання на майстер-класи:

<https://www.youtube.com/watch?v=xI2LLt6Y9xs>
<https://www.youtube.com/watch?v=rNUqM0t7g7Y>
<https://www.youtube.com/watch?v=4hzeVECgZc8>
https://www.youtube.com/watch?v=VEE8DrXWPGc&list=PLEmTIb9Q3Db_daBdlRc1IciQ6CpEIRdtB&index=6
<https://www.youtube.com/watch?v=tzTI69sKK50>

Короткі теоретичні відомості

Художнє ткацтво – це вид декоративно-ужиткового мистецтва, що полягає у виготовленні тканин шляхом переплетення ниток основи й підкання на ручних або машинних ткацьких верстатах з метою створення утилітарних і декоративних виробів. Ткацьке виробництво охоплює всі етапи роботи з волокнами: підготовку сировини, прядіння, ткання та завершальну обробку тканин (вибілювання, фарбування, ворсування, вибивання тощо).

Художня цінність тканих виробів визначається якістю матеріалу, майстерністю технічного виконання, рівнем орнаментально-композиційного та колористичного вирішення. Саме тому ткацтво посідає провідне місце серед традиційних видів декоративно-ужиткового мистецтва України.

Сировина для ткацьких виробів поділяється на:

- рослинну (льон, коноплі, бавовна);
- тваринну (вовна, шовк);
- хімічну (штучні й синтетичні волокна);
- декоративну (металеві нитки, сухозлітка).

Якість тканини значною мірою залежить від способу прядіння ниток (ручне чи машинне), їхньої товщини, рівномірності, кругки та поєднання різних типів волокон. Традиційно нитки основи виготовляли міцнішими, а підкання – тоншими або зсуканими, що впливало на фактуру й декоративність тканини.

Для ручного ткацтва використовують:

– вертикальні ткацькі верстати (кросна) – відомі з неолітичних часів (рис. 7, а);

– горизонтальні ткацькі верстати – поширені з X–XIII ст., оснащені наоями, підніжками, ремісками, човником, бердом і лядою (рис. 7, б);

В Україні також застосовувалися прості ткацькі пристрої (дощечки, вилочки, кросенця) для виготовлення поясів, очіпків, дрібних виробів.

Машинне ткацтво почало розвиватися з кінця XVIII ст. із появою механічних, а згодом жакардових верстатів, що дало змогу створювати тканини зі складними орнаментами.

а

б

Рис.7 .Ткацькі верстати для ручного ткання

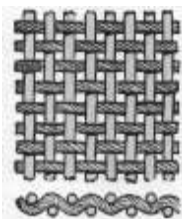
До найпоширеніших технік ручного ткання належать:

1. Полотняне переплетення – найпростіша техніка ткання (співвідношення 1:1), за якої нитки основи й піткання почергово перехрещуються, утворюючи міцну та рівномірну структуру тканини. Застосовується для виготовлення серпанкових, одягових і побутових полотен (рис. 8, а).

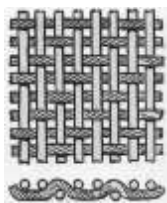
2. Саржеве (чиновате) ткання – техніка узорного ткання, що характеризується діагональним напрямом переплетення ниток. Тканини, виконані цією технікою, є більш еластичними, щільними та мають виразний рельєф орнаменту (рис. 8, б).

3. Перебірне ткання – узорна техніка, що передбачає додаткове вибирання ниток основи для утворення орнаменту. Для неї характерне поєднання та чергування гладкотканних і орнаментованих смуг (рис. 8, в).

4. Закладне (килимове) ткання – декоративна техніка, за якої орнамент формується кольоровими нитками піткання, введеними в окремі ділянки тканини на тлі основи (рис. 8, г).

а

б

в

г

Рис. 8. Ткацькі техніки

Вибір техніки залежить від функціонального призначення тканини (одягового чи інтер'єрного) та художнього задуму.

Ткацтво як художня практика ґрунтується на поєднанні технологічних і композиційних закономірностей, що формують візуальний образ тканини. Основними художніми засобами ткацтва є ритм, симетрія та асиметрія, масштаб, контраст, нюанс, фактура і колір.

Ритм у тканині створюється регулярним або змінним чергуванням ниток основи й піткання, смуг, орнаментальних мотивів, кольорових площин. Симетрія (дзеркальна, осьова, трансляційна) характерна для традиційних орнаментів, тоді як асиметрія частіше використовується у сучасному художньому ткацтві та гобелені.

Фактура тканини залежить від товщини ниток, ступеня їх крутки, щільності переплетення та обраної техніки. Полотняні тканини мають рівну, спокійну поверхню, тоді як саржеві, перебірні та закладні – більш рельєфну, світлотіньово насичену структуру.

Колір у ткацтві відіграє не лише декоративну, а й структуроутворювальну роль. Він підсилює ритм переплетень, виявляє орнамент і задає емоційне сприйняття виробу. У традиційному українському ткацтві колористика формувалася на основі природних барвників (рослинних, мінеральних), що зумовлювало стримані, гармонійні кольорові гами.

Найпоширенішими були поєднання:

- білого з червоним;
- чорного з червоним;
- коричневих, сірих, вохристих тонів у вовняних тканинах.

У сучасному художньому ткацтві застосовуються як традиційні, так і синтетичні барвники, що розширює колористичні можливості та дозволяє працювати з контрастними, нюансними, монохромними композиціями.

Орнамент ткацьких виробів формується безпосередньо в процесі переплетення ниток і є невід'ємною частиною структури тканини. Орнаментальні мотиви мають символічне значення, пов'язане з уявленнями про світобудову, родючість, захист, добробут.

Завдання для самопідготовки

1. Опрацювати короткі теоретичні відомості та рекомендовані літературу та джерела:

- ✓ поняття художнього ткацтва та його місце в декоративно-ужитковому мистецтві;
- ✓ історія розвитку ткацтва в Україні, основні осередки художнього ткацтва (м. Кролевець, м. Косів, м. Радивилів, с. Великі Береги тощо);
- ✓ елементи ткацького процесу: основа, уток, переплетення, рапорт узору;
- ✓ матеріали для ткацтва та їх властивості;
- ✓ основні види ткацьких переплетень;

- ✓ художні засоби ткацтва (ритм, симетрія, орнамент, колір);
- ✓ екологічні аспекти ткацької справи (натуральні волокна, апсайклінг пряжі).

2. Підготувати необхідні матеріали та інструменти.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ РОБОТИ

1. Виконати тренувальні вправи.

Тренувальна вправа 1. Візуальне розпізнавання основних ткацьких технік.

Завдання: розглянути зразки тканин, визначити техніки ткацтва (полотняне, саржеве, перебірне, закладне); обґрунтувати відповідь (ознаки ритму, фактури, напрям переплетення).

Тренувальна вправа 2. Побудова ткацької схеми.

Завдання: на папері в клітинку побудувати схему полотняного переплетення (1:1); позначити нитки основи й утоку різними кольорами або символами; виконати 2–3 ряди схеми зі зміною кольору утоку.

Тренувальна вправа 3. Відпрацювання натягування основи.

Завдання: натягнути основу на рамку або картон; перевірити рівність відстані між нитками; скоригувати натяг (без виконання утоку).

Тренувальна вправа 4. Пробне ткання (ткацький зразок).

Завдання: виконати 5–7 рядів полотняного переплетення з контрастною ниткою; ущільнювати кожен ряд гребінцем; порівняти щільність перших і останніх рядів.

Тренувальна вправа 5. Міні-рефлексія (екологічний аспект).

Завдання: визначити, які матеріали є екологічно доцільними для ткання;

запропонувати варіант апсайклінгу пряжі; оцінити переваги ручного ткацтва з позицій сталого розвитку.

2. Ознайомитися із зразками та фрагментами тканих рушників (рис. 9), в мережі Інтернет підручниках, книжках, цифрових колекціях і музеях тощо. Підібрати моделі-аналоги.

Рис. 9. Ткані рушники

3. Розробити ескіз візерунка майбутнього фрагмента та ткацьку схему (схему переплетення) орнаменту тканого виробу.

4. Виготовити виріб за етапами відображеними в інструкційній карті (табл. 5).

Таблиця 5

Інструкційна карта з виготовлення фрагмента тканини

№ з/п	Етап роботи	Інструкція	Елементи самоконтролю
1.	Підготовка робочого місця	Підготувати робочу поверхню, нитки основи й утку, рамку (або верстат), ножиці, голку для ткацтва.	Робоче місце охайне, усі матеріали підготовлені, нитки не сплутані.
2.	Натягування основи	Закріпити нитки основи на рамці рівномірно, дотримуючись однакової відстані між ними.	Нитки натягнуті рівно, без провисання чи надмірного натягу.
3.	Виконання ткацького зразка	Пропустити уток через основу за обраною технікою. Утрамбовувати нитку гребінцем.	Ряди щільні та рівномірні, рисунок не спотворений.
4.	Закріплення країв тканини	Зав'язати кінці ниток або прошити край, щоб запобігти розпусканню.	Краї акуратно оброблені, нитки не розпускаються.
5	Оцінювання результату	Порівняти готовий фрагмент із ескізом, оцінити якість виконання, щільність і гармонію кольорів.	Виріб відповідає задуму, відсутні технічні недоліки.

Контрольні запитання

1. Чим художнє ткацтво відрізняється від промислового?
2. У чому полягає різниця між нитками основи та утку?
3. Які види переплетення ви знаєте?

4. Які природні волокна використовують у народному ткацтві?
5. Які орнаментальні мотиви характерні для українського ткацтва?
6. Як колір і фактура ниток впливають на художній образ виробу?
7. Які екологічні переваги має ручне ткацтво?

Зміст звіту до роботи

Звіт про виконану лабораторну роботу повинен містити:

1. Тему та мету лабораторної роботи.
2. Результати тренувальних вправ
3. Добірку моделей-аналогів.
4. Ескіз візерунка майбутнього фрагмента тканини та/або ткацьку схему (схему переплетення/рапорту).
5. Фото виготовленого фрагмента тканини.
6. Відповіді на контрольні запитання.
7. Висновки.

Критерії оцінювання лабораторної роботи

Оцінювання результатів виконання лабораторної роботи здійснюється за такими показниками:

1. Ескіз орнаменту та ткацька схема переплетення (до 2 балів).

Оцінюється завершеність і композиційна виваженість ескізу, його відповідність обраній ткацькій техніці, а також чіткість і коректність ткацької схеми переплетення. Максимальний бал нараховується за повністю опрацьований ескіз і читабельну, технологічно правильну схему. Наявність незначних композиційних або графічних неточностей знижує оцінку. Спрощений ескіз або умовна схема оцінюються нижче. Відсутність ескізу та схеми не зараховується.

2. Технологічна правильність виконання ткацького процесу (до 2 балів). Оцінюється рівномірність натягування ниток основи, правильність виконання переплетення, дотримання щільності та ритму ткання. Максимальний бал нараховується за технологічно правильне виконання всіх етапів. Незначні порушення натягу або ритму знижують оцінку. Суттєві технологічні помилки або невідповідність обраній техніці не зараховуються.

3. Якість виконання фрагмента тканини (до 1,5 бала). Оцінюється охайність і рівномірність тканого фрагмента, відсутність деформацій, надійність закріплення країв. Максимальний бал нараховується за якісно виконаний і завершений виріб. Поодинокі недоліки або помітні дефекти структури знижують оцінку. Незавершений або неякісно виконаний фрагмент не зараховується.

4. Художня виразність фрагмента тканини (до 0,5 бала). Оцінюється гармонійність кольорового рішення, виразність ритму та цілісність орнаментального образу. Максимальний бал нараховується за композиційно

завершене та художньо виразне рішення. Спрощене або слабо виражене художнє рішення оцінюється нижче. Відсутність художньої цілісності не зараховується.

5. Акуратність, завершеність та екологічна доцільність роботи (до 0,5 бала). Оцінюється загальна охайність виконання, завершеність виробу, доцільність використання натуральних або вторинних матеріалів, а також усвідомлення студентом екологічного аспекту ткацької діяльності. За відсутності завершеності або екологічного обґрунтування бал не нараховується.

6. Відповіді на контрольні запитання (до 0,5 бала). Оцінюється повнота й логічність відповідей, правильність використання фахової термінології, розуміння основних ткацьких технік, технологічних і художніх особливостей виконаної роботи. Максимальний бал нараховується за аргументовані та коректні відповіді. Поверхові або частково правильні відповіді оцінюються нижче. Відсутність відповідей не зараховується.

Максимальна кількість балів за лабораторну роботу – 7.

Лабораторна робота № 6. Орнаментування тканини в техніці вибійки

Мета роботи:

- сформуванати знання про вибійку як вид декоративно-ужиткового мистецтва;
- сформуванати розуміння про матеріали, інструменти та технологічні прийоми вибійки;
- сформуванати вміння створення орнаменту на текстильній основі;
- розвивати художньо-творче мислення, відчуття ритму, симетрії, кольору та композиції.

Матеріально-технічне забезпечення: натуральна тканина (льон, бавовна)/виріб для оздоблення; дерев'яні, гумові або лінолеумні штампи для вибійки (у т. ч. виготовлені власноруч); акрилові фарби для текстилю або пігменти на водній основі; поролоні тампони або губки; палітра; папір та олівець для ескізів; серветки, ємність для води; прасувальна дошка та праска; засоби індивідуального захисту (фартух, рукавички).

Рекомендовані література та джерела:

1. Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. Декоративно-прикладне мистецтво. Львів : Світ, 1993. С. 67–75.
2. Болюк О. Кліше для вибійки Західної України: типи форм, види різьби, мотиви декору. *Народознавчі зошити*. 2020. № 4 (154). С. 867–880. DOI: <https://doi.org/10.15407/nz2020.04.867>
3. Дутка Р. М. Шляхи актуалізації української народної вибійки у XXI столітті. *Народознавчі зошити*. 2018. № 2 (140). С. 436–440. DOI: <https://doi.org/10.15407/nz2018.02.436>.
4. Зразки української вибійки : віртуальна виставка / Держ. нац. акад. б-ка України ім. В. Г. Заболотного. Київ. URL: <https://dnabb.kyiv.ua/zrazky-ukrainskoi-vybiyky/>
5. Історія декоративного мистецтва України : у 5 т. Т. 5 / голов. ред. Г. Скрипник ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2016. 546 с. : іл.
6. Кара-Васильєва Т., Чегусова З. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «великого стилю». Київ : Либідь, 2005. 280 с.

Корисні посилання на майстер-класи:

- <https://www.youtube.com/watch?v=CKo7X3WUk5I>
- <https://www.youtube.com/watch?v=f11-lqdkz7k&t>

Короткі теоретичні відомості

Вибійка (також *вибиванка, набійка, друкованиця, мальованка, димка, синильниця*) – це традиційна техніка декоративного оздоблення тканин, за якої орнамент наноситься на вже готове полотно за допомогою різьблених

дерев'яних дошок (форм, печаток, стемплів), змочених фарбою або резервуючим складом. На відміну від орнаменту в ткацтві, узор у вибійці не формується в процесі переплетення ниток, а друкується на поверхні тканини.

У науковій літературі вибійку часто визначають як різновид народної графіки, оскільки її художня мова ґрунтується на лінії, плямі, ритмічному повторі та чіткій композиційній організації орнаменту.

Різноманіття назв вибійки пов'язане з технічними особливостями нанесення орнаменту, хронологічними періодами побутування, регіональними традиціями України.

У XV–XVII ст. майстрів, що займалися вибійкою, у центральних регіонах України називали *вибійниками*; у західних землях – *друкарями полотен, малярями, димкарями*.

Основними матеріалами для вибійки були:

- тканини: лляні, бавовняні, шовкові, вовняні;
- вибивні дошки;
- фарби природного походження.

Для вибівок добирали гладкоткані полотна, які перед роботою: зволожували водою, ретельно розгладжували, у разі дуже тонких тканин — іноді обробляли розведеним тваринним клеєм для ущільнення волокон і чіткості відбитку.

Вибивні дошки виготовляли різьбярі переважно з грушевого або липового дерева. Орнамент спочатку наносили олівцем, після чого вирізували ножами та різцями.

За формою та призначенням дошки поділяють на три основні групи:

1. Прямокутні дошки з рапортним узором – застосовувалися поетапно для покриття всієї площини полотна.

2. Дошки, розмір яких відповідав полотну – дозволяли вибивати узор за один прийом.

3. Квадратові дошки – призначені для оздоблення хустин.

За характером різьблення розрізняють:

- дошки з вибраним тлом;
 - дошки з вибраним орнаментом.
- Фарби для вибійки виготовляли переважно з природних барвників:
- чорний – із сажі хвойних дерев;
 - червоний – з комах *червцю*;
 - синій – із суміші індиго та свинцевого білила;
 - коричневий – з охри та сполук свинцю.

Барвники розтирали на лляній олії та варили. Добре виварена фарба не залишала жирних плям і забезпечувала чіткий, рівномірний відбиток.

Знаряддя вибійки

До основних допоміжних знарядь належали:

- набір вибивних дошок;

- шкіряні подушки або квачі для нанесення фарби;
- дерев'яний валок для притискування полотна;
- камінь для розтирання фарб;
- посуд для варіння оліфи та барвників.

Якість тканини, дощок, фарб і знарядь безпосередньо впливала на художній рівень вибійки.

Основні техніки вибійки

За технологією виготовлення розрізняють:

1.Верхнє (зверхнє) вибивання – найпоширеніша техніка в Україні; фарбу наносять безпосередньо на тканину.

2.Вибійки з надруками – світлий орнамент на темному тлі.

3.Кубове (резервне) вибивання – орнамент наносять резервом (вапно, віск), після чого тканину фарбують у кубах.

У практиці народних майстрів техніки часто комбінували, що збагачувало декоративні можливості тканин.

Орнамент і композиція

Вибійки вирізняються багатством геометричних і рослинних мотивів:

- геометричні: «звізди», «сосонки», «грибочки», «дороги»;
- рослинні: «галузки», «ружі», «огірки», «маки».

Найпоширеніші композиційні схеми:

- стрічкові (вертикальні ряди орнаменту);
- сітчасті (прямокутні або діагональні сітки);
- концентричні (переважно у вибійках хустин);
- букетні композиції.

За колористикою розрізняють двоколірні та багатоколірні вибійки. У музейних зібраннях найчастіше представлені зразки XVIII–XIX ст.

Завдання для самопідготовки

1. Опрацювати короткі теоретичні відомості та рекомендовані літературу та джерела:

- ✓ поняття вибійки та її місце в декоративно-ужитковому мистецтві;
- ✓ історія розвитку вибійки в Україні (Полтавщина, Поділля, Слобожанщина);

- ✓ матеріали та інструменти для вибійки;
- ✓ орнаментальні мотиви української вибійки;
- ✓ технологічні етапи виготовлення вибійки.

2. Підготувати необхідні матеріали та інструменти.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ РОБОТИ

1. Ознайомитися із зразками оздоблених вибіркою тканин та зразками орнаментів (рис. 10), в мережі Інтернет, підручниках, книжках, цифрових колекціях і музеях тощо. Підібрати моделі-аналоги.

Рис. 10. Орнаменти української вибійки

2. Розробити ескіз візерунка майбутнього штампу (штампів). У рамках дисципліни «Практикум у навчальних майстернях» або «Комп’ютерна графіка» виготовити дерев’яний або друкований на 3D-принтері штамп (вибійну дошку).

3. Оздобити виріб відповідно до задуманої композиції керуючись інструкційною картою (табл. 6).

Таблиця 6

Інструкційна карта з оздоблення тканини вибійкою

№ з/п	Етап роботи	Інструкція	Елементи самоконтролю
1.	Підготовка робочого місця	Підготувати рівну поверхню; застелити її захисною тканиною або папером. Підготувати тканину, штампи, фарби, тампони, серветки. Одягнути фартух.	Робоче місце чисте й упорядковане; усі матеріали доступні.
2.	Підготовка тканини	Випрасувати тканину; за потреби злегка зволожити та зафіксувати краї. Переконатися, що поверхня рівна, без складок.	Тканина гладка, не зміщується під час роботи.
3.	Підготовка фарби	Розмішати фарбу до	Фарба не надто

		однорідної консистенції. Нанести фарбу на тампон або губку тонким рівномірним шаром.	рідка і не густа; без грудочок.
4.	Підготовка вибивної дошки	Нанести фарбу на рельєфну частину дошки легкими притискальними рухами тампона.	Фарба покриває орнамент рівномірно, без потьоків.
5.	Тренувальна вибійка	Виконати кілька пробних відбитків на чернетковій тканині. Відрегулювати силу натискання.	Відбиток чіткий, без зсуву та розмиття.
6.	Основна вибійка	Акуратно прикласти дошку до тканини, притиснути рівномірно. Повторювати орнамент відповідно до ескізу, дотримуючись ритму.	Орнамент рівномірний; відбитки чіткі та співпадають за рапортом.
7.	Контроль у процесі роботи	Періодично перевіряти насиченість фарби та чистоту дошки. За потреби очищати дошку серветкою.	Відсутні плями, перекоси, нерівномірне зафарбування.
8.	Сушіння	Залишити тканину до повного висихання фарби (згідно з інструкцією виробника).	Фарба не розмазується при дотику.
9.	Закріплення фарби	Закріпити фарбу прасуванням з виворітного боку через папір або тканину.	Орнамент не линяє, не стирається.
10.	Завершальна оцінка	Порівняти готовий виріб з ескізом, оцінити якість відбитків, композицію та колористику.	Виріб цілісний, охайний, відповідає задуму.

Контрольні запитання

1. У чому полягає різниця між вибійкою та розписом тканини?
2. Які матеріали традиційно використовували для вибійки в Україні?
3. Які орнаментальні мотиви є характерними для української вибійки?
4. Від чого залежить чіткість відбитку штампа?
5. Що таке рапорт орнаменту?
6. Яке значення має ритм і симетрія у вибійці?
7. Які екологічні переваги має ручна вибійка тканини?

Зміст звіту до роботи

Звіт про виконану лабораторну роботу повинен містити:

1. Тему та мету лабораторної роботи.
2. Добірку моделей-аналогів вибійки.
3. Ескіз орнаменту та композиційне рішення для оздоблення тканини.
4. Фото виконаної вибійки (виріб або фрагмент).
5. Відповіді на контрольні запитання.
6. Висновки

Критерії оцінювання лабораторної роботи

Оцінювання результатів виконання лабораторної роботи здійснюється за такими критеріями:

1. Ескіз орнаменту та композиційне рішення (до 1,5 бала). Оцінюється завершеність ескізу, чіткість визначення рапорту, ритму та симетрії, відповідність композиції українській орнаментальній традиції або логічно обґрунтованому авторському задуму. Максимальний бал нараховується за композиційно виважений і стилістично цілісний ескіз. Наявність незначних композиційних або стилістичних неточностей знижує оцінку. Спрощений або частково опрацьований ескіз оцінюється нижче. За відсутності ескізу бал не нараховується.

2. Технологічна правильність виконання вибійки (до 2 балів). Оцінюється дотримання послідовності технологічних етапів, правильність нанесення фарби, сила натискання та чистота штампа. Максимальний бал нараховується за технологічно правильне виконання вибійки без порушень. Поодинокі незначні похибки знижують оцінку. Суттєві технологічні помилки або порушення техніки призводять до значного зменшення балів. За грубе порушення технології робота не зараховується.

3. Якість відбитків та ритмічність орнаменту (до 1,5 бала). Оцінюється чіткість, рівномірність і чистота відбитків, дотримання ритму та повторюваності орнаментального узору. Максимальний бал нараховується за чіткі, рівномірні відбитки з витриманим ритмом. Наявність окремих зсунутих або нерівних відбитків знижує оцінку. Порушення ритму або помітні дефекти відбитків оцінюються нижче. Нечитабельний орнамент не зараховується.

4. Колористичне вирішення (до 1 бала). Оцінюється гармонійність кольорової гами, її відповідність художньому задуму та характеру техніки вибійки. Максимальний бал нараховується за виважене й стилістично доцільне колористичне рішення. Спрощена або недостатньо продумана колористика знижує оцінку. Випадкове кольорове рішення не зараховується.

5. Акуратність, завершеність та екологічна доцільність роботи (до 0,5 бала). Оцінюється загальна охайність виконання, завершеність виробу, акуратність обробки країв тканини, а також використання натуральних тканин або безпечних фарб і усвідомлення студентом екологічного аспекту виконаної роботи. За наявності незначних недоліків або поверхневого

екологічного обґрунтування бал знижується. Неохайна або незавершена робота не зараховується.

6. Відповіді на контрольні запитання (до 0,5 бала). Оцінюється повнота, логічність і аргументованість відповідей, правильність використання фахової термінології, розуміння принципів орнаментальної побудови та технології вибійки. Максимальний бал нараховується за змістовні й коректні відповіді. Поверхові або частково правильні відповіді оцінюються нижче. За відсутності відповідей бал не нараховується.

Максимальна кількість балів за лабораторну роботу – 7.

Лабораторна робота № 7. Оздоблення виробу Петриківським розписом

Мета роботи:

- сформувані знання про Петриківський розпис як унікальний вид українського декоративно-ужиткового мистецтва;
- сформувані знання про основні елементи, мазки та композиційні принципи Петриківського розпису;
- сформувані вміння виконання базових мазків і орнаментальних мотивів;
- сформувані вміння художнього оздоблення виробу з урахуванням композиції, кольору та стилістичної єдності;
- розвивати художньо-творче мислення, відчуття ритму, симетрії та колористичної гармонії.

Матеріально-технічне забезпечення: основа для розпису (папір, картон, підготовлені дерев'яна заготовка, фанера тощо); гуашеві або акрилові фарби; пензлі різної товщини (круглі № 2, 3, «кошачка»); палітра; ємність для води; серветки; олівець; клей ПВА (якщо використовувати гуаш), лак для фіксації (за потреби); засоби індивідуального захисту (фартух).

Рекомендовані література та джерела:

1. Кириченко М. А. Український народний декоративний розпис : навч. посіб. Київ : Знання-Прес, 2006. 228 с. URL: <https://www.scribd.com/document/757042265>
2. Кучанський І. Л., Кучанська О. О. Основи петриківського декоративного розпису: посібник для керівників гуртків, вчителів, учнів. Сквира, 2013. 64 с
3. Масюк Н.Л. Петриківський розпис. Від зернятка – до квітки : навчальний посібник. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 126 с. URL: https://lastovichka.in.ua/wp-content/uploads/2023/03/Posibnik_Petriktivskij_rozpis_Vid_zernyatka_dokvitki_compressed.pdf
4. Петриківка. URL: <https://petrykivka-art.com/>
5. Петриківка: мальовничий дивосвіт / уклад. О. О. Скаченко ; редкол.: Ю. І. Горбань, О. О. Каракоз, Ю. М. Ключко, С. Г. Винокурова, Л. А. Рибка ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2017. 96 с. : іл. (Серія «Скарби нації» ; вип. 1). URL: <https://lib.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2014/12/Petriktivka-2017.pdf>.
6. Сучасні майстри петриківського розпису : електронний ресурс / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка. URL: <https://lib.knukim.edu.ua/proekti-biblioteki/proekt-skarbi-nacii/petriktivskiy-rozpis/suchasni-maystri-petriktivki/>

7. Технологія петриківського розпису: сучасні тенденції : навч.-метод. посіб. / упоряд. В. А. Яковлева, О. О. Вовченко. Кривий Ріг : ЗВО «КДПУ», 2019. 70 с. URL: <https://surli.cc/cgvnlc>

8. Чуднівцев А. С. Петриківський розпис як феномен української художньої культури : дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01. Київ, 2019. 280 с. URL: https://mari.kiev.ua/sites/default/files/inline-files/Diser_A_S_Chudnivets_seq.pdf

Корисні посилання на майстер-класи:

<https://www.youtube.com/watch?v=Vww1qI8RKM>

https://www.youtube.com/watch?v=XNwwH42FX8I&list=PLH4Lyc7dHY4445tOMr6m_InIaf8DCGyFb

https://www.youtube.com/watch?v=bBsD_g3tB2g

<https://www.youtube.com/watch?v=UhdUIifr5nw>

<https://www.youtube.com/watch?v=RbA0OOVRvow>

Короткі теоретичні відомості

Петриківський розпис – традиційний український декоративно-орнаментальний живопис, що сформувався у середовищі народної культури Придніпров'я та асоціюється з осередком у селищі Петриківка (Дніпропетровщина). Для нього характерні фантазійні квіткові та рослинні мотиви, побудовані на уважному спостереженні місцевої флори й фауни, а також орнаментальна стилізація, ритмічність і висока культура мазка.

У 2013 році елемент «Petrykivka decorative painting...» внесено до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО, що підтверджує міжнародне визнання традиції та її культурну цінність.

На національному рівні елемент був попередньо включений до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України (як «Петриківський розпис – українське декоративно-орнаментальне малярство XIX–XXI ст.»).

Художня мова Петриківського розпису ґрунтується на поєднанні:

- рослинного орнаменту (квіти, листя, гілки, ягоди, «трави»);
- птахів і зооморфних образів (як декоративних доміант у композиції);
- символічних значень мотивів у народній традиції (захисна функція, побажання добра, гармонії).

Композиції часто мають стрічкову, букетну, вінкову або вільну асиметричну організацію, де важливими є ритм повторів, варіативність елементів, «рух» гілки та композиційна рівновага. Такі принципи розглядаються у фахових дослідженнях еволюції та стилістики петриківського розпису XX–XXI ст.

Практична специфіка Петриківського розпису пов'язана з виконанням елементів пензлем одним рухом із контролем натиску, що формує характерні «живі» мазки. Особливим є й інструментарій для Петриківського розпису. «Кошачка» (або «котячка») – традиційний саморобний пензлик для петриківського розпису, виготовлений з пучка котячої вовни, що дозволяє створювати тонкі лінії та характерні мазки.

Як базові виділяють мазки: «гребінець (гребінчик)», «зернятко», «горішок», «перехідний мазок» – саме з них конструюються листя, пелюстки, ягідні грона, квіткові форми, заповнення.

«Гребінець» – мазок, який починається з потовщення, зробленого натиском пензля, та завершується тонким вусиком, який виконується легким дотиком кінчика пензля. Покладені разом декілька таких мазків схожі на гребінець.

«Зернятко» – мазок, який наносять, почавши з легкого дотику, до сильного натиску пензлем. Коли мазки «зернятко» покладені з обох боків стебла, кінчиком назовні, зображення нагадує колос. Звідси й назва. Для елементів, пов'язаних з виконанням «зернятка», «кривенького зернятка», тоненьких гілочок, годиться звичайний акварельний пензель з тоненьким гострим кінчиком (коли він зволожений). Але за традицією для виконання цих мазків використовують саморобний пензлик із шерсті kota.

«Горішок» – складається з двох гребінцевих мазків, які зігнуті та поставлені один проти одного. Заповнивши вільне місце мазком «зернятко», отримують форму, схожу на лісовий горіх.

«Перехідний мазок» – накладається одним пензлем, але двома фарбами. При цьому сухий пензель умочують в одну (наприклад, зелену), а потім в іншу (наприклад, жовту) фарбу. На папері залишається слід від жовтої фарби, який плавно переходить у зелений.

Технологічно робота над виробом включає:

- 1) підготовку основи (очищення, ґрунтування за потреби, добір фону);
- 2) побудову композиції (ескіз, розмітка легким олівцем або «від руки» у досвідченому виконанні);
- 3) послідовне нашарування елементів – від більших мас і гілок до дрібних деталей та акцентів;
- 4) закріплення (для виробів – лакування після повного висихання фарб).

Завдання для самопідготовки

1. Опрацювати короткі теоретичні відомості та рекомендовані літературу та джерела:

- ✓ поняття Петриківського розпису та його місце в українському декоративно-ужитковому мистецтві;

- ✓ історія формування та розвитку Петриківського розпису;
 - ✓ основні елементи й мазки Петриківського розпису;
 - ✓ характерні орнаментальні мотиви та композиційні схеми;
 - ✓ колористика та символіка кольорів;
 - ✓ сучасні майстри Петриківського розпису.
2. Підготувати необхідні матеріали та інструменти:

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ РОБОТИ

1. Виконати тренувальні вправи (додаток Б). Кожну вправу виконати по два рядки.

2. Ознайомитися з творами Петриківського розпису (рис. 11), в мережі Інтернет, підручниках, книжках, цифрових колекціях і музеях тощо. Підібрати моделі-аналоги.

Рис. 11. Твори майстрів Петриківського розпису

3. Розробити ескіз композиції, визначивши характерні елементи та колірну гаму.

4. Виконати малюнок на аркуші або заготовці. Оцінити власну роботу за якістю виконання, гармонією кольорів та композиції.

Контрольні запитання

1. У чому полягає унікальність Петриківського розпису?
2. Які основні елементи використовуються в композиціях Петриківки?
3. Яке значення має кольорова гама в Петриківському розписі?
4. Які матеріали традиційно використовували майстри для створення фарб?
5. Як правильно виконати перехід кольору в мазках?
6. Які сучасні напрями використання Петриківського розпису ви знаєте?

Зміст звіту до роботи

Звіт про виконану лабораторну роботу повинен містити:

1. Тему та мету лабораторної роботи.
2. Результати тренувальних вправ (додаток Б).
3. Добірку моделей-аналогів творів Петриківського розпису.
4. Ескіз композиції для власного виробу/основи.
5. Виконання розпису на основі (виробі).
6. Відповіді на контрольні запитання.
7. Висновки.

Критерії оцінювання лабораторної роботи

Оцінювання результатів виконання лабораторної роботи здійснюється за такими критеріями:

1. Ескіз композиції та художній задум (до 1 бала). Оцінюється завершеність ескізу, врівноваженість композиції та відповідність стилістиці петриківського розпису. Максимальний бал нараховується за композиційно продуманий ескіз, що відображає характерні ознаки петриківки. За наявності незначних порушень ритму або пропорцій бал знижується. За відсутності ескізу або невідповідності стилю бал не нараховується.

2. Техніка виконання базових мазків (до 2,5 бала). Оцінюється якість виконання основних мазків петриківського розпису («зернятко», «гребінчик», «горішок», перехідний мазок), упевненість руху пензля, чистота ліній, правильність натиску та плавність колірних переходів. Максимальний бал нараховується за технічно правильне, чисте й упевнене виконання мазків. Наявність дрібних технічних недоліків знижує оцінку. Нечіткі мазки або порушення техніки оцінюються мінімально.

3. *Композиційне вирішення виробу (до 1,5 бала)*. Оцінюється цілісність композиції, дотримання ритму, симетрії або асиметрії, характерних для петриківського розпису, логіка розміщення елементів. Максимальний бал нараховується за цілісну, ритмічно впорядковану композицію. Спрощене або перевантажене композиційне рішення знижує оцінку. Хаотична композиція оцінюється мінімально.

4. *Колористичне рішення та гармонія кольорів (до 1 бала)*. Оцінюється гармонійність кольорової гами, відповідність традиціям петриківського розпису, узгодженість кольорів між собою та з композиційним задумом. Максимальний бал нараховується за виважене й традиційно обґрунтоване колористичне рішення. Незначні колористичні дисонанси знижують оцінку. Випадкове або невдале поєднання кольорів не зараховується.

5. *Акуратність і художня завершеність роботи (до 1 бала)*. Оцінюється охайність виконання, відсутність технічних огріхів, чистота фону та загальна естетична завершеність виробу. Максимальний бал нараховується за охайну, технічно якісну та завершену роботу. Наявність дрібних недоліків знижує оцінку. Неохайна або незавершена робота не зараховується.

6. *Відповіді на контрольні запитання (до 0,5 бала)*. Оцінюється повнота й логічність відповідей, правильність уживання фахової термінології, розуміння особливостей техніки та композиції петриківського розпису. Максимальний бал нараховується за змістовні, аргументовані відповіді. Поверхові або частково правильні відповіді оцінюються нижче. За відсутності відповідей бал не нараховується.

Максимальна кількість балів за лабораторну роботу – 7.

Лабораторна робота № 8. Розпис великодніх писанок

Мета роботи:

- сформувати знання про історію та традиції українського писанкарства;
- сформувати знання про символіку орнаментів і кольорів у писанках;
- сформувати вміння розпису за допомогою писачка і воску;
- сформувати вміння створення орнаментальної композиції на об'ємній формі;
- розвивати художнє мислення, відчуття ритму, симетрії, колірної гармонії.

Матеріально-технічне забезпечення: біле куряче яйце (видуте), писачок, віск, барвники різних кольорів (анлінові чи харчові), свічка, ложка, ємності для фарб, серветки, олівець, паперові рушники, рукавички, оцет, шприц для видування яйця, олівець, фартух.

Рекомендовані література та джерела:

1. Гулей О. В. Декоративно-прикладне мистецтво : навчальний посібник. Суми: Видавництво СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2010, 152 с. URL: <https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/Guley-Dekorativno-prikladne-mistetstvo.pdf>
2. Івашків Галина. Збірка писанок музею етнографії та художнього промислу: особливості декору. *Народознавчі зошити*. 2024. № 5 (179), с. 1258-1294. URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2024-5/24.pdf>
3. Краснова Н.М. Від селянської оселі до писанки : навчальний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. 110 с. URL: <https://surl.li/sfuqak>
4. Малиніна А. О., Малиніна І. О., Гріднева О.Ю. М 18 Великодній сувенір. Українська народна писанка: Навчально-методичний посібник. Харків: «Скорпіон», 2005. 48 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hridnieva_Oksana/Velykodnii_suvenir_Ukrainska_na_rodna_pysanka.pdf
5. Манько В. Українська народна писанка. Львів : Видавничий відділ «Свічадо». 2001. <https://ftp.spadok.org.ua/ukraine/velykden/manko-ukr-pysanky.pdf>
6. Манько В. 1464 взірці українських писанок. Львів: Свічадо, 2005. 45 с. URL: <https://surl.li/wadkrs>
7. Писанки. *Музей Івана Гончара*. URL: <https://honchar.org.ua/collections/view/pisanka?page=1>
8. Онищук О. Символіка української писанки. Торонто, 1985. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/6409/file.pdf>

9. Ткачова К., Гудима В. Писанкарство. Тернопіль-Харків: Видавництво «Ранок», 2009. 112 с.
https://library.udpu.edu.ua/library_files/427318.pdf

Корисні посилання на майстер-класи:

<https://www.youtube.com/watch?v=oDcEUgXptWs>

<https://www.youtube.com/watch?v=B1zK4U0CJO0>

<https://www.youtube.com/watch?v=jBN1fvp6RzM>

https://www.youtube.com/watch?v=9MhxqApFb_0

Короткі теоретичні відомості

Українська писанка – це традиційний різновид народного декоративно-ужиткового мистецтва, що поєднує архаїчні світоглядні уявлення, символіку, ритуальність та високий рівень художньої культури. Писанкарство має дохристиянське походження й пов'язане з аграрними культурами, уявленнями про відродження життя, сонячну енергію, циклічність буття та гармонію людини з природою. З прийняттям християнства традиція писанки була переосмислена й інтегрована у великодній обрядовий комплекс як символ Воскресіння, перемоги життя над смертю та духовного очищення.

Класична українська писанка виконується восково-резервною технікою, за якої орнамент наноситься розтопленим бджолиним воском за допомогою писачка, а фарбування здійснюється шляхом послідовного занурення яйця у барвники від світліших до темніших кольорів. Віск виконує функцію резерва – він захищає окремі ділянки поверхні від фарбування, що дає змогу створювати багатоколірний орнамент із чіткою графікою та контрастами. Саме така технологія вважається традиційною й описана в етнографічних та мистецтвознавчих дослідженнях ХХ–ХХІ століть.

Орнаментальна система українських писанок ґрунтується на поєднанні геометричних, рослинних, солярних, зооморфних і християнських мотивів, кожен із яких має усталене символічне значення. Найпоширенішими є солярні знаки (сонце, зірка, свастья), мотиви безкінечника, хреста, дерева життя, квітів, колосся, птахів. Композиція писанки підпорядковується принципам симетрії, ритму та членування поверхні яйця на пояси, сегменти або клини, що забезпечує цілісність і гармонійність декоративного образу.

Колористика писанок традиційно базується на використанні природних барвників, виготовлених із рослинної та мінеральної сировини (лушпиння цибулі, кора дуба, чорниці, марена, полин тощо). Кожен колір мав символічне значення: жовтий асоціювався з сонцем і врожаєм, червоний – із життєвою силою й любов'ю, зелений – із весняним відродженням, чорний – із землею та вічністю. У сучасній практиці поряд із природними застосовують і синтетичні барвники, проте збереження традиційної кольорової послідовності залишається принципово важливим.

Регіональні особливості писанкарства проявляються у виборі мотивів, композиційних схем і кольорових поєднань. Найбільш дослідженими є писанки Гуцульщини, Поділля, Полтавщини, Лемківщини та Наддніпрянщини. У ХХ–ХХІ століттях писанка активно функціонує не лише як обрядовий атрибут, а й як форма художньої творчості, музейний експонат та засіб збереження нематеріальної культурної спадщини України.

У сучасній практиці писанкарства поряд із традиційними матеріалами активно застосовуються модернізовані інструменти та матеріали, які спрощують технологічний процес, підвищують безпеку й доступність виконання, особливо в освітньому середовищі, не порушуючи при цьому основних принципів класичної восково-резервної техніки.

Традиційно для писанки використовували сирі курячі яйця, однак у сучасній навчальній практиці дедалі частіше застосовують видуті яйця або штучні заготовки. Поширеними є яйця з дерева, кераміки, гіпсу, пап'є-маше та пластику, що дозволяє багаторазове використання виробів і зменшує ризик пошкодження під час роботи. Для автентичного результату найкраще підходять натуральні курячі або гусячі яйця з попередньо очищеною поверхнею.

Основним інструментом залишається писачок, який у сучасному виконанні може бути:

- традиційним (дерев'яна ручка з металевою лійкою);
- фабричним металевим із різним діаметром отвору;
- електричним писачком із підігрівом, що забезпечує стабільну температуру воску й рівномірність ліній.

Електрописачки особливо зручні в освітньому процесі, оскільки знижують ризик опіків і полегшують контроль над товщиною ліній.

Матеріали для резервування. Як резерв традиційно використовують натуральний бджолиний віск. У сучасних умовах також застосовують очищений технічний віск або воскові суміші, які мають стабільнішу температуру плавлення. У деяких декоративних техніках (необрядового характеру) використовують парафін або спеціальні контурні фарби, однак у класичному писанкарстві вони вважаються допоміжними, а не традиційними матеріалами.

Барвники та фарби. Сучасне писанкарство поєднує використання:

- природних барвників (лушпиння цибулі, кора дуба, чорниці, марена);
- анілінових і харчових барвників, які забезпечують яскраві та стійкі кольори;
- спеціалізованих барвників для писанок, адаптованих до восково-резервної техніки.

Незалежно від походження барвників зберігається традиційний принцип фарбування – від світлих до темних тонів.

Допоміжні інструменти та матеріали. У сучасній практиці широко використовують:

- медичні шприци та голки для видування яєць;
- свічки або електроплитки для нагрівання воску;
- паперові серветки та м'яку тканину для зняття воску;
- оцет або спиртові розчини для знежирення поверхні;
- захисні рукавички, фартухи, термостійкі підставки.

Для фінішної обробки декоративних писанок (не обрядових) допускається використання акрилового або алкідного лаку для захисту поверхні та підвищення декоративної стійкості виробу.

Таким чином, сучасні матеріали та інструменти розширюють можливості писанкарства, сприяють його впровадженню в освітній процес і забезпечують збереження традиції в умовах сучасної культури, поєднуючи автентичність із технологічною доцільністю.

Завдання для самопідготовки

1. Опрацювати теоретичні відомості:

- ✓ поняття писанки та її місце в українській традиційній культурі;
- ✓ історію розвитку писанкарства в Україні;
- ✓ регіональні особливості українських писанок;
- ✓ види великодніх яєць: крашанки, дряпанки, мальованки, писанки;
- ✓ символіка орнаментів (геометричні, рослинні, тваринні мотиви);
- ✓ значення кольорів у писанкарстві;
- ✓ технологія розпису писанки воском і послідовність фарбування;
- ✓ правила безпеки під час роботи з відкритим вогнем і барвниками.

2. Підготувати необхідні матеріали та інструменти.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ РОБОТИ

1. Розглянути традиційні писанки різних регіонів України (рис. 12), в мережі Інтернет, підручниках, книжках, цифрових колекціях і музеях тощо. Підібрати моделі-аналоги.

Рис. 8. Українські писанки

2. Розробити схему розпису писанки на папері.
3. Виготовити писанку відповідно до задуманої композиції керуючись інструкційною картою (табл. 7).

Таблиця 7

Інструкційна карта з виготовлення писанки

№ з/п	Етап роботи	Інструкція	Елементи самоконтролю
1.	Підготовка яйця	Яйце ретельно вимити теплою водою з милом, обсушити серветкою. Голкою зробити два маленькі отвори (у верхній і нижній частині). Проколоти жовток, видмухати вміст за допомогою шприца. Промити яйце теплою водою 2–3 рази, висушити.	Шкаралупа ціла біля отворів, яйце чисте й сухе.
2.	Підготовка робочого місця	Підготувати поверхню, розкласти інструменти, перевірити наявність води, підготовлених розведених фарбників, серветок, воску, свічки.	Робоче місце чисте, матеріали готові.
3.	Намічання композиції олівцем	Обробити яйце оцтом. Легкими лініями нанести олівцем схему поділу поверхні та ескіз орнаменту.	Орнамент розміщено збалансовано, дотримано симетрії.
4.	Перше нанесення воску (білий колір)	За допомогою писачка нанести воском воском ті елементи орнаменту, які мають залишитися білими (основні	Лінії рівномірні, без розтікання воску.

		лінії, дрібні деталі).	
5.	Перше фарбування (найсвітліший колір)	Занурити яйце у фарбу найсвітлішого тону (жовтий, світло-зелений). Дати фарбі закріпитися, обсушити серветкою.	Колір рівномірний, без плям.
6.	Друге нанесення воску	Покрити воском ті елементи, які мають зберегти світлий колір після наступного фарбування	Чітке збереження попереднього кольору.
7.	Друге фарбування (середній тон)	Занурити яйце у фарбу середнього тону (червоний, оранжевий). Вийняти, обсушити	Колір насичений, рівний
8.	Наступні етапи воску і фарбування	Повторювати чергування: нанесення воску – занурення у темніші фарби (коричневий, синій, чорний), дотримуючись принципу «від світлого до темного».	Кольори не перекриваються, орнамент збережений.
9.	Зняття воску	Обережно підігріти яйце біля свічки та зняти віск серветкою.	Орнамент чіткий, кольори контрастні.
10.	Завершення та оцінювання	Оцінити композицію, колірну гармонію та охайність виконання	Робота завершена, композиція гармонійна, техніка дотримана

Контрольні запитання

1. Яке значення має писанка в українській культурі?
2. Чим писанка відрізняється від крашанки, дряпанки, мальованки?
3. Які основні орнаменти використовують у традиційних писанках?
4. Що символізують основні кольори писанок?
5. Як формується композиція на поверхні яйця?
6. Які регіональні особливості українських писанок ви знаєте?
7. Яка послідовність дій при виготовленні писанки?
8. Чому важливо зберігати традиції писанкарства в сучасному світі?

Зміст звіту до роботи

Звіт про виконану лабораторну роботу повинен містити:

1. Тему та мету лабораторної роботи.
2. Добір моделей-аналогів традиційних писанок.

3. Ескіз (схема) писанки.
4. Фото готової писанки.
5. Відповіді на контрольні запитання.
6. Висновки.

Критерії оцінювання лабораторної роботи

Оцінювання виконання лабораторної роботи здійснюється за такими критеріями:

1. *Теоретична підготовка та розуміння традиції писанкарства (до 1 бала)*. Оцінюється рівень засвоєння теоретичних відомостей про українське писанкарство, знання символіки орнаментів і кольорів, регіональних особливостей та технології виготовлення писанки. Максимальний бал нараховується за повні, аргументовані відповіді з використанням фахової термінології. Загалом правильні, але поверхові відповіді оцінюються нижче. За відсутності розуміння теоретичних положень бал не нараховується.

2. *Композиційне рішення та ескіз орнаменту (до 1,5 бала)*. Оцінюється продуманість композиції, дотримання симетрії або ритмічної врівноваженості, відповідність ескізу традиціям української писанки. Максимальний бал нараховується за композиційно цілісний і стилістично обґрунтований ескіз. Наявність незначних порушень ритму або пропорцій знижує оцінку. Фрагментарний або композиційно слабкий ескіз оцінюється мінімально.

3. *Техніка нанесення воску (якість ліній і резервування) (до 1,5 бала)*. Оцінюється чіткість і рівномірність воскових ліній, послідовність резервування, відсутність розтікання воску. Максимальний бал нараховується за чисте, упевнене виконання ліній і логічну послідовність нанесення воску. Дрібні неточності знижують оцінку. Помітні технічні огріхи або порушення чіткості орнаменту оцінюються мінімально.

4. *Дотримання технології фарбування (до 1,5 бала)*. Оцінюється правильність послідовності фарбування (від світлих до темних тонів), рівномірність нанесення кольору та чистота фарб. Максимальний бал нараховується за технологічно правильне фарбування без перекриття кольорів. Незначні плями або ослаблення кольору знижують оцінку. Порушення послідовності або нечіткість кольорів оцінюються мінімально.

5. *Художнє вирішення писанки (до 1 бала)*. Оцінюється гармонійність колористики, доцільність використання орнаментальних мотивів і символів, цілісність декоративного образу. Максимальний бал нараховується за виразне художнє рішення, що відповідає традиційній образній мові писанки. Частково неврівноважене художнє рішення оцінюється нижче. За відсутності цілісного задуму бал не нараховується.

6. *Акуратність, завершеність та естетичний вигляд виробу (до 0,5 бала)*. Оцінюється охайність виконання, відсутність тріщин, патьоків фарби

та незнятого воску, загальна завершеність виробу. Максимальний бал нараховується за чисту, акуратну та завершену писанку. За наявності технічних дефектів бал не нараховується.

7. Відповіді на контрольні запитання (до 1 бала). Оцінюється повнота, логічність і аргументованість відповідей на контрольні запитання, уміння пов'язувати практичну роботу з теоретичними знаннями, правильне використання фахової термінології. Максимальний бал нараховується за змістовні та усвідомлені відповіді. Поверхові або частково правильні відповіді оцінюються нижче. За відсутності відповідей бал не нараховується.

Максимальна кількість балів за лабораторну роботу – 7.

Лабораторна робота № 9. Технологія виготовлення витинанки

Мета роботи:

- сформувані знання про витинанку як традиційний вид українського декоративно-ужиткового мистецтва;
- сформувані знання про історичні витоки та регіональні особливості витинанки;
- сформувані вміння виготовлення симетричної та асиметричної витинанки;
- розвивати композиційне мислення, відчуття ритму, симетрії та акуратність виконання.

Матеріально-технічне забезпечення: кольоровий і білий папір різної щільності; калька або папір для ескізів; простий олівець; ножиці (звичайні та з тонкими лезами); канцелярський ніж (за потреби); килимок (підкладка) для різання; клей ПВА або клей-олівець; гумка» шаблони або ескізи, лінійка; пензлик для нанесення клею; серветки; фартух.

Рекомендовані література та джерела:

1. Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. Декоративно-ужиткове мистецтво. Львів : Світ, 1993. 272 с.
2. Витинанка. Методичні рекомендації з декоративно-прикладного мистецтва. Харків, 2016. 57 с. URL: https://www.cultura.kh.ua/images/metod/metodichka_2016.pdf
3. Витинанка: від традицій до сучасних інтер'єрів. *Ukrainer*. 2020. URL: <https://www.ukrainer.net/vytynanka>
4. Гулей О. В. Декоративно-прикладне мистецтво : навчальний посібник. Суми: Видавництво СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2010, 152 с. URL: <https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/Guley-Dekorativno-prikladne-mistetstvo.pdf>
5. Корнієнко А. В., Бровко І. Д. Витинанки різних країн світу. Мистецтво та освіта. 2020. № 1 (95). С.46-51. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722894/1/9.pdf>
6. Косицька З. М. Історія української витинанки : монографія. НАНУ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ : Видавництво ІМФЕ, 2019. 318 с. URL: <http://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/monografiji/2019/kosytska.pdf>
7. Косицька З. Витинанки. *Історія декоративного мистецтва України* : у 5 т. / ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ ; голов. ред. Г. Скрипник, наук. ред. Т. Кара-Васильєва. Київ, 2009. Т. III. Мистецтво XIX ст. С. 207-214. URL: <http://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/monografiji/2009/ist.dek.myst.pdf>
8. Рева Т. Святненко А. Українське мистецтво витинанки: історичний ракурс і сучасність. *Вісник Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв.*

Корисні посилання на майстер-класи:

<https://www.youtube.com/shorts/xSMvoD6lgsw>

<https://www.youtube.com/watch?v=OeRSJaVgpxs>

<https://www.youtube.com/shorts/8conroOqwII>

Короткі теоретичні відомості

Витинанка – традиційний вид українського декоративно-ужиткового мистецтва, що полягає у створенні орнаментальних і сюжетних композицій шляхом вирізування паперу ножицями або ножом. Термін походить від українського дієслова *витинати* – «вирізати», «виймати», що точно відображає сутність техніки. У науковій літературі витинанку розглядають як форму паперової орнаментики, тісно пов'язану з народною естетикою, побутом і світоглядними уявленнями українців.

Поширення витинанки в Україні припадає переважно на другу половину XIX – початок XX століття, що зумовлено здешевленням і доступністю паперу. Вона функціонувала як тимчасовий та сезонний інтер'єрний декор селянських осель: витинанками прикрашали стіни, сволоки, полиці, піч, вікна, іконостаси. Особливо активно витинанки використовувалися під час календарних і родинних свят – Різдва, Великодня, весіль.

З погляду мистецтвознавства, витинанка є площинною декоративною композицією, побудованою на принципах симетрії, ритму, повтору, контрасту силуету й тла, ажурності та умовності образу. Домінує лінійно-силуетне мислення, що зближує витинанку з графікою та орнаментальним мистецтвом.

Історично витинанки мають глибокі культурні й символічні корені. Вони з'явилися на ранньому етапі розвитку декоративно-ужиткового мистецтва, а паперові прикраси мали прообрази ще у вигляді «кустодій» – ажурних підкладок для печаток у XVI столітті. Українське витинанство, як самостійна традиція, пов'язана не лише з інтер'єрним декором, а й із національною ідентичністю та символізмом декоративної форми.

В українській традиції сформувався стійкий набір орнаментальних мотивів витинанки:

- рослинні (квіти, гілки, листя, «дерево життя»);
- зооморфні (птахи, коні, олені);
- геометричні (розети, ромби, хрести, зірки);
- антропоморфні (людські фігури, сцени побуту);
- сюжетні композиції, пов'язані з родинним і календарним циклом.

Ці мотиви мають символічне значення: птахи уособлюють душу й свободу, дерево життя – безперервність роду, симетрія – космічний порядок і гармонію.

Класифікація витинанок

1. За формою виготовлення:

– у смужці – аркуш складається на кілька рівних частин; характерні стрічкові орнаменти;

– у колі – аркуш складається навпіл по вертикалі й горизонталі, вирізається по радіусу;

– у квадраті – складання по вертикалі та горизонталі навпіл;

– в еліпсі – симетричне вирізування з аркуша, складеного навпіл.

2. За технологічними та художніми особливостями:

– ажурні – зображення утворене прорізами;

– силуетні – зображення виступає суцільним силуетом.

3. За орнаментальною структурою:

– одинарні – виконані з одного аркуша, переважно одноколірні, симетричні, з рапортною будовою;

– складні (аплікаційні) – поліхромні, створені з кількох аркушів; поділяються на накладні та складені;

– комбіновані – поєднують різні техніки та мотиви в одному творі.

Регіональні особливості витинанки проявляються у характері орнаменту та композиції. Так, Поділля відзначається складними симетричними композиціями, Наддніпрянщина – стрічковими та сюжетними витинанками, Слобожанщина – більш лаконічними геометричними формами. У ХХ–ХХІ ст. витинанка виходить за межі побутового декору й активно використовується в сучасному дизайні, книжковій графіці, сценографії, мистецьких інсталяціях, зберігаючи при цьому традиційну образну мову

Завдання для самопідготовки

1. Опрацювати теоретичні відомості:

✓ поняття витинанки як виду декоративно-ужиткового мистецтва;

✓ історія виникнення української витинанки, регіональні особливості;

✓ основні види витинанок;

✓ орнаментальні мотиви витинанок та їх символіка;

✓ технологічна послідовність виготовлення витинанки;

✓ техніка безпеки під час роботи з ножицями та різакми.

2. Підготувати необхідні матеріали та інструменти.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ РОБОТИ

1. Ознайомитися з українськими витинанками (рис. 13), в мережі Інтернет, підручниках, книжках, цифрових колекціях і музеях тощо. Підібрати моделі-аналоги.

Рис. 13. Витинанки

2. Обрати вид витинанки, основні мотиви та елементи. Підібрати шаблон або розробити ескіз.

3. Виготовити витинанку відповідно до задуму, керуючись інструкційною картою (табл. 8).

Таблиця 8

Інструкційна карта з виготовлення витинанки

№ з/п	Етап роботи	Інструкція	Елементи самоконтролю
1.	Підготовка робочого місця	Підготувати робочу поверхню, розкласти матеріали та інструменти.	Робоче місце освітлене, інструменти в зручному положенні.
2.	Складання паперу	Скласти аркуш (удвічі, учетверо або гармошкою) або залежно від задуму. Якщо витинанка асиметрична папір не складати.	Складки рівні, папір не пошкоджений.

3.	Вирізування елементів	Акуратно вирізати елементи за ескізом ножицями чи ножем.	Лінії різку чисті, деталі не відірвані.
4.	Розгортання і корекція	Обережно розгорнути папір, при потребі підрівняти деталі.	Орнамент цілісний, симетрія збережена.
5.	Оформлення роботи	Приклеїти витинанку на фон, оформити композиційно.	Виріб естетично привабливий, пропорції витримані.
6.	Аналіз та оцінювання	Оцінити роботу за технікою виконання, симетрією, декоративністю та охайністю.	Витинанка відповідає задуму та технічним вимогам.

Контрольні запитання

1. Які існують види витинанок?
2. У чому полягає принцип симетрії у витинанні?
3. Які матеріали найкраще підходять для роботи?
4. Яке значення мають орнаментальні мотиви у витинанках?
5. Які регіональні особливості української витинанки ви знаєте?
6. Які правила безпеки потрібно дотримуватися під час вирізування?
7. Як можна використати витинанки у сучасному інтер'єрі чи виробках декоративного призначення?

Зміст звіту до роботи

Звіт про виконану лабораторну роботу повинен містити:

1. Тему та мету лабораторної роботи.
2. Добір моделей-аналогів витинанок та їх аналіз.
3. Ескіз витинанки.
4. Фото готової витинанки.
5. Відповіді на контрольні запитання.
6. Висновки.

Критерії оцінювання для лабораторної роботи

Оцінювання результатів виконання лабораторної роботи здійснюється за такими критеріями:

1. *Композиційне рішення та ескіз витинанки (до 1,5 бала).* Оцінюється продуманість композиції, дотримання симетрії або логічної асиметрії, ритмічна врівноваженість та відповідність ескізу традиціям або обґрунтованій сучасній інтерпретації витинанки. Максимальний бал нараховується за композиційно цілісний і стилістично виважений ескіз. Незначні порушення ритму, пропорцій або симетрії знижують оцінку. Фрагментарний або композиційно слабкий ескіз оцінюється мінімально.

2. *Техніка вирізування (якість ліній, ажурність) (до 1,5 бала).* Оцінюється чистота та чіткість ліній різку, збереження цілісності елементів, рівень ажурності та технічна акуратність виконання. Максимальний бал

нараховується за чіткі, рівні лінії без розривів і пошкоджень. Поодинокі неточності знижують оцінку. Помітні огріхи або деформація елементів оцінюються мінімально.

3. Дотримання технологічної послідовності виготовлення (до 1,5 бала). Оцінюється правильність і послідовність виконання етапів роботи: підготовка матеріалів, складання або нескладання паперу відповідно до задуму, вирізування та оформлення витинанки. Максимальний бал нараховується за повне дотримання технологічної послідовності. Дрібні порушення знижують оцінку. Істотні порушення або пропущені етапи оцінюються мінімально.

4. Художня виразність і декоративність виробу (до 1 бала). Оцінюється цілісність декоративного образу, узгодженість мотивів, гармонія силуету й тла, загальна художня виразність витинанки. Максимальний бал нараховується за виразне й композиційно завершене художнє рішення. Частково неврівноважене художнє вирішення оцінюється нижче. За відсутності цілісного задуму бал не нараховується.

5. Акуратність, завершеність та естетичний вигляд роботи (до 0,5 бала). Оцінюється охайність виконання, чистота оформлення, відсутність пошкоджень, слідів клею або деформацій, а також завершеність виробу. Максимальний бал нараховується за акуратно виконану та завершену роботу. За наявності технічних недоліків бал не нараховується.

6. Відповіді на контрольні запитання (до 1 бала). Оцінюється повнота, логічність і аргументованість відповідей на контрольні запитання, вміння поєднувати практичний досвід із теоретичними знаннями, правильне використання фахової термінології з теми витинанки. Максимальний бал нараховується за змістовні, усвідомлені відповіді. Поверхові або частково правильні відповіді оцінюються нижче. За відсутності відповідей бал не нараховується.

Максимальна кількість балів за лабораторну роботу – 7.

Лабораторна робота № 10. Технологія виготовлення традиційних прикрас з бісеру

Мета роботи:

- сформувати знання про бісероплетінням як традиційний вид українського декоративно-ужиткового мистецтва;
- сформувати знання про історичні витоки та регіональні особливості прикрас з бісеру;
- сформувати вміння виготовлення прикрас з бісеру;
- сформувати вміння виготовлення традиційної прикраси технікою нанизування;
- розвивати відчуття ритму, симетрії, колірної гармонії.

Матеріально-технічне забезпечення: бісер різних кольорів і розмірів (№ 8–11); волосінь або нитка для бісероплетіння, голки для бісеру, ножиці, схема, застібки або тасьма; лінійка; серветки; контейнер для бісеру; фаргух.

Рекомендовані література та джерела:

1. Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. Декоративно-ужиткове мистецтво. Львів : Світ, 1993. 272 с.
2. Гулей О. В. Декоративно-прикладне мистецтво : навчальний посібник. Суми : Видавництво СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2010. 152 с. URL: <https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/Guley-Dekorativno-prikladne-mistetstvo.pdf>
3. Традиційні українські прикраси. URL: <https://surl.li/imiwsa>
4. Українські традиційні жіночі прикраси. URL: <https://surl.li/elsnyx>
5. Федорчук О. Українські народні прикраси з бісеру. Львів : Свічадо, 2007. 120 с.: іл. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Fedorchuk_Olena/Ukrainski_narodni_prykrasy_z_biseru.pdf?PHPSESSID=1lvb3poob9p5hqb1fmuu6mjb63

Корисні посилання на майстер-класи:

- <https://www.youtube.com/watch?v=-cVw9mmlfiw>
- https://www.youtube.com/watch?v=RhABEPWETlo&list=PL70Cfd-srt_szGSCHyfx2WW4Vfw246Q-C
- <https://www.youtube.com/watch?v=dJamWMKDXuk>
- <https://www.youtube.com/watch?v=g6Q8yIII8BI&t=195s>

Короткі теоретичні відомості

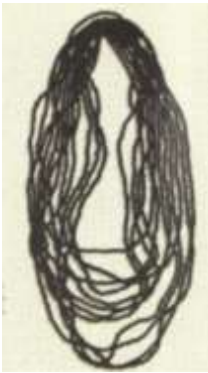
Народні прикраси з бісеру в Україні були частиною жіночого традиційного костюма та мистецтва декоративного оздоблення тіла й одягу, особливо в XIX – XX ст. Вони виникли у зв'язку з доступністю скляного бісеру та розвитку ремесел, коли бісер став популярним матеріалом для створення декоративних елементів костюма.

Бісерні прикраси мали не лише естетичне значення, а й оберегову функцію, пов'язану з народними світоглядами про захист від злих сил та хвороб; окремі прикраси також вказували на соціальний статус жінки.

Застосовували прикраси з бісеру у святковому вбранні, обрядових костюмах (наприклад, на весіллях), повсякденному одязі та як диктат моди і регіональної ідентичності.

У народній традиції виділяються такі основні типи прикрас з бісеру (рис. 14):

- монисто;
- гердан (кутовий, розетковий, стрічковий, перетинчастий та ін.);
- селянка;
- криза (комір);
- плетінка.

Монисто

Гердан
перетинчастий

Плетінка об'ємна

Криза

Однодільна селянка-комір
«Висьборок»

Рис. 14. Українські народні прикраси з бісеру

Орнаментальна мова традиційних бісерних прикрас ґрунтується переважно на геометричних мотивах: ромбі, хресті, ламаній лінії («кривульці»), зірці. Ці мотиви мають архаїчне походження й пов'язані з уявленнями про родючість, захист, безперервність життя та гармонію світу. Симетрія та ритмічне повторення елементів є визначальними принципами побудови композиції прикрас з бісеру.

Колористика бісерних виробів має символічне значення. У традиційній культурі червоний колір асоціювався з життєвою силою та захистом, чорний — із землею та стабільністю, білий — із чистотою, зелений — із відродженням і природою. Поєднання кольорів підпорядковувалося локальним традиціям і загальним законам декоративної гармонії, що докладно аналізується в працях з історії українського декоративного мистецтва.

У технологічному аспекті в українському бісероплетінні сформувалися кілька основних технік: *нанизування, ткацтво (плетіння на основі) та вишивання бісером*. Техніка нанизування є найдавнішою й технологічно доступною, що зумовлює її широке використання в освітній практиці. Вона передбачає послідовний набір бісерин на нитку або волосінь відповідно до заданого орнаментального ритму й є базовою для виготовлення простих традиційних прикрас.

У ХХ–ХХІ століттях бісероплетіння активно переосмислюється в сучасному художньому та дизайнерському контексті, зберігаючи традиційні мотиви й водночас набуваючи нових форм. Це підтверджує його значення як живої складової нематеріальної культурної спадщини України та ефективного засобу художньо-естетичного виховання.

Завдання для самопідготовки

1. Опрацювати теоретичні відомості:
 - ✓ поняття бісероплетіння та його місце в українській традиційній культурі;
 - ✓ історія виникнення бісерного мистецтва в Україні;
 - ✓ традиційні українські прикраси з бісеру;
 - ✓ орнаментальні мотиви та символіка кольорів;
 - ✓ матеріали й інструменти для бісероплетіння;
 - ✓ основні техніки виготовлення традиційних прикрас з бісеру (нанизування; ткання; вишивання) та їх пройоми;
 - ✓ правила безпеки під бісероплетіння.
2. Підготувати необхідні матеріали та інструменти.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ РОБОТИ

1. Ознайомитися з українськими прикрасами з бісеру (рис. 115), в мережі Інтернет, підручниках, книжках, цифрових колекціях і музеях тощо. Підібрати моделі-аналоги.

Рис. 15. Прикраси з бісеру

2. Обрати вид прикраси для плетіння технікою нанизування. Підібрати готову схему або створити власну. Визначити рапорт і колірну гаму відповідно до традицій або авторського задуму.

3. Виконати плетіння виробу користуючись інструкційною картою (табл. 9).

Таблиця 9

Інструкційна карта з виготовлення традиційної жіночої прикраси з бісеру

№ з/п	Етап роботи	Інструкція	Елементи самоконтролю
1.	Підготовка робочого місця	Підготувати рівну освітлену поверхню. Розкласти бісер за кольорами, підготувати нитки/ліску, голки, ножиці, схему плетіння.	Робоче місце охайне, матеріали доступні, освітлення достатнє.
2.	Початок	Виконати перший ряд згідно	Початковий ряд

	плетіння	зі схемою (набір бісеру, фіксація початкового ряду).	рівний, без перекосів.
3.	Основне плетіння орнаменту	Послідовно виконувати ряди за схемою. Стежити за натягом нитки.	Ряди рівні, натяг однаковий, орнамент читається.
4.	Формування ширини та довжини виробу	Контролювати пропорції прикраси відповідно до задуму та анатомічних розмірів.	Ширина і довжина відповідають ескізу.
5.	Завершення плетіння	Закріпити край виробу, сховати нитки між бісером, обрізати надлишки.	Нитки не видно, край охайний.
6.	Оформлення застібки (за потреби)	Прикріпити зав'язки, гачки або петельки з бісеру.	Застібка надійна, естетична.
7.	Аналіз та оцінювання результату	Оцінити відповідність виробу схемі, традиційності орнаменту, охайності виконання.	Виріб завершений, декоративно цілісний.

Контрольні запитання

1. Що таке бісероплетіння та яке його місце в системі українського декоративно-ужиткового мистецтва?
2. Які історичні витоки має використання бісеру в традиційних прикрасах України?
3. Які традиційні жіночі та чоловічі прикраси з бісеру побутували в Україні?
4. Які регіональні особливості українських бісерних прикрас ви знаєте?
5. Які орнаментальні мотиви найчастіше використовуються у традиційному бісероплетінні?
6. Яке символічне значення мають основні кольори бісеру в народних прикрасах?
7. У чому полягає техніка нанизування і для яких виробів вона використовується?
8. Як можна адаптувати традиційні бісерні прикраси до сучасного одягу або аксесуарів?

Зміст звіту до роботи

Звіт про виконану лабораторну роботу повинен містити:

1. Тему та мету лабораторної роботи.
2. Добір моделей-аналогів традиційних прикрас з бісеру та їх аналіз.

3. Схему або ескіз прикраси.
4. Фото готової прикраси.
5. Відповіді на контрольні запитання
6. Висновки.

Критерії оцінювання лабораторної роботи

Оцінювання результатів виконання лабораторної роботи здійснюється за такими критеріями:

1. Композиційне рішення та вибір орнаменту (до 2 балів). Оцінюється логіка побудови орнаменту, ритмічність, симетричність або свідомо обгрунтована асиметрія, відповідність композиції традиційній формі обраної прикраси (силянка, гердан тощо). Максимальний бал нараховується за продуману, ритмічно врівноважену композицію, що відповідає традиціям українського бісероплетіння. Наявність незначних порушень ритму чи пропорцій знижує оцінку. Випадкова або слабо продумана композиція оцінюється мінімально.

2. Техніка бісероплетіння (якість плетіння) (до 2 балів). Оцінюється рівномірність натягу нитки або волосіні, чіткість з'єднання рядів, відсутність перекосів і технічних дефектів. Максимальний бал нараховується за акуратне, рівне плетіння з дотриманням обраної техніки. Незначні технічні похибки знижують оцінку. Помітні порушення техніки плетіння оцінюються нижче.

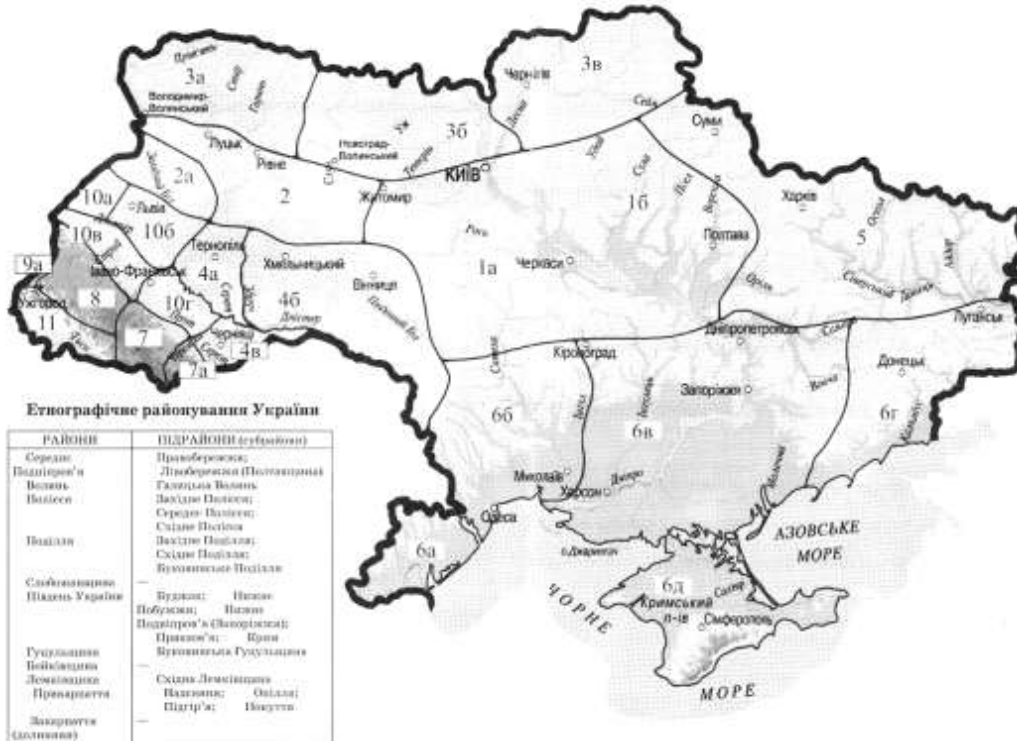
3. Колірне рішення та орнаментальна виразність (до 1,5 бала). Оцінюється гармонійність колірної гами, доцільність поєднання кольорів з урахуванням традиційної символіки та декоративної виразності виробу. Максимальний бал нараховується за виважене, стилістично обгрунтоване колористичне рішення. Частково вдалі колірні поєднання оцінюються нижче. Хаотична колористика балів не отримує.

4. Акуратність, завершеність та естетичний вигляд виробу (до 1,5 бала). Оцінюється загальна охайність роботи, рівність плетіння, відсутність вузлів, пошкоджень і незакріплених елементів, а також цілісність і завершеність декоративного образу. Максимальний бал нараховується за акуратний, естетично завершений виріб. За наявності дрібних недоліків оцінка знижується. Неохайний або незавершений виріб балів не отримує.

5. Відповіді на контрольні запитання (до 1 бала). Оцінюється повнота, логічність і аргументованість відповідей на контрольні запитання, уміння поєднувати практичний досвід із теоретичними знаннями, правильне використання фахової термінології з теми традиційних прикрас з бісеру. Максимальний бал нараховується за змістовні, усвідомлені відповіді. Поверхові або частково правильні відповіді оцінюються нижче. За відсутності відповідей бал не нараховується.

Максимальна кількість балів за лабораторну роботу – 7.

**ДОДАТКИ
ДОДАТОК А**
Контурна карта етнографічних регіонів і районів України

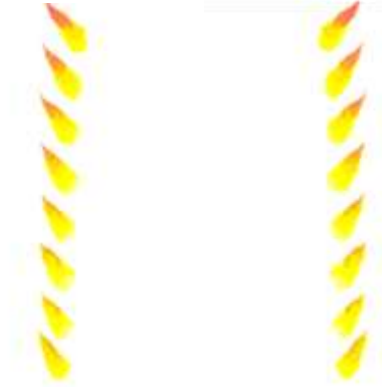

ДОДАТОК Б

Таблиця. Тренувальні вправи Петриківського розпису

Назва вправи	Використані мазки	Як виконувати	Зображення
Вправа 1. «Гребінчик»	«Гребінчик»	Мазок починають із легкого дотику кінчика пензля, далі поступово натискають корпусом, утворюючи потовщену частину. Серія мазків, покладених поряд або дугоподібно, утворює характерний «гребінчастий» ритм.	
Вправа 2. «Вертикальні зернятка»	«Зернятко»	Уздовж вертикальної лінії легким дотиком кінчика пензля почати мазок, поступово натиснути корпусом сильно не притискаючи, утворивши овальну форму	
Вправа 3. «Перехідний мазок»	«Перехідний мазок»	Накладається одним пензлем, але двома фарбами. Пензлик (круглий) вмочують спочатку в одну фарбу (наприклад, зелену), потім кінчик пензля в іншу (наприклад, жовту).	

		Роблять мазок, починаючи з одного кольору, який плавно переходить в інший на папері, створюючи ефект тіні, об'єму, світла, глибини, що надає виразності квітам, листю, птахам та пейзажам.	
Вправа 4. «Похилі зернятка»	«Зернятко»	Аналогічно вправі 1, але мазки кладуть під гострим кутом до осі.	

<p>Вправа 5. «Зернятка» з вусиком догори</p>	<p>«Зернятко»</p>	<p>Пензель тримати кінчиком догори, овальна частина мазка біля осі, вусик спрямований вгору</p>	
<p>Вправа 6. «Кривеньке зернятко»</p>	<p>«Кривеньке зернятко»</p>	<p>Почати біля осі, витягнути вусик, легким поворотом пензля створити вигнутий мазок</p>	

<p>Вправа 7. «Парні зернятка»</p>	<p>«Зернятко»</p>	<p>Мазки розташовують симетрично по обидва боки осі, проти одного</p>	
<p>Вправа 8. «Колосок»</p>	<p>«Зернятко»</p>	<p>Парні мазки з вусиками догори, ритмічно розміщені вздовж осі</p>	

<p>Вправа 9. «Пірчасте листя»</p>	<p>«Кривеньке зернятко»</p>	<p>Групи мазків з видовженими вусиками, рівні інтервали між групами</p>	
<p>Вправа 10. «Ромашка»</p>	<p>«Зернятко»</p>	<p>Намітьте центр майбутньої ромашки. Починайте вести мазок «зернятко» від центру до зовнішнього краю. Спочатку легкий дотик кінчиком пензля, потім сильний натиск, щоб мазок розширився, і плавне відпускання. Розташовуйте пелюстки по колу, симетрично відносно центру</p>	

<p>Вправа 11. «Волошка»</p>	<p>«Зернятко»</p>	<p>Намітьте центр майбутньої волошки. Починайте вести мазок від зовнішнього краю до центру. Спочатку легкий дотик кінчиком пензля, потім сильний натиск, щоб мазок розширився, і плавне відпускання біля центру. Розташовуйте пелюстки по колу, симетрично відносно центру</p>	
<p>Вправа 12. «Пуп'янок»</p>	<p>«Кривеньке зернятко» (2)</p>	<p>Складається з двох мазків «кривеньке зернятко». Мазки з'єднуються своїми округлими частинами (основами) так, щоб гострі кінчики («вусики») були спрямовані вгору та трохи врізнобіч.</p>	

<p>Вправа 13. «Горішок»</p>	<p>«Горішок»</p>	<p>Спочатку малюють два великих зовнішніх мазки «кривеньке зернятко», що утворюють форму чашечки. Всередині, між ними, додають мазок або два мазки «зернятко», що заповнюють центр.</p>	
<p>Вправа 14. «Квітка»</p>	<p>«Горішок», «криве зернятко»</p>	<p>Три «горішки» утворюють квітку, листочки виконанні «кривими зернятками»</p>	

<p>Вправа 15. «Цибулька»</p>	<p>«Перехідний мазок»</p>	<p>Для початківців доцільно зобразити форму олівцем. Малюють як «перехідним мазком», так і звичайним. Спочатку виконують праворуч і ліворуч мазки, які визначають розмір елементів, послідовно завершуючи малюнок, а потім темнішим кольором проводять прожилки. Розпис повинен бути виразним, мазки плавні, розміщені симетрично до середньої лінії.</p>	
<p>Вправа 16. «Ягоди»</p>	<p>«Пляма пальцем», «крапка»</p>	<p>Відбитки кінчиком пальця або палички. Після тоньким пензликом зображають квітконіжку та чашолистки.</p>	

<p>Вправа 17. «Листя»</p>	<p>«Перехідний мазок»</p>	<p>Намічають напрямок розміщення середньої лінії листка, потім – загальну форму, після цього малюнок виконують фарбою. У природі листки симетричні, посередині вони розділені лінією симетрії. На малюнках ця симетрія здебільшого умовна, а середня лінія не завжди пряма, доволі часто її малюють кривою у вигляді дуги.</p>	
<p>Вправа 18. «Травичка»</p>	<p>«Крапельки», «зернятка», «перевернуті зернятка», «роса», «завиточки», «кучері».</p>	<p>«Травичку», в основному, виконують котячим пензликом. Кожен майстер сам підбирає для своєї композиції, яка «травичка» де розміститься, яке порожнє місце заповнить. Вимога лише одна: зверху композиції та з боків «травичка», як і інші елементи, менших розмірів, можливо, світліших тонів, ніж ближче до середини та низу композиції.</p>	

Електронне видання

Сорока Ольга Олексіївна

**Традиційні техніки декоративно-ужиткового мистецтва:
лабораторний практикум**

навчально-методичний посібник
для здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Підп. до розповсюдження 25.02.2026.

Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 5,23. Зам. №3551

Облік.-вид. арк. 3,48. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.

Видавництво Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка

41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Київська, 24

тел/факс (05444) 2-33-06.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи СМв №046 від 16 червня 2014 року